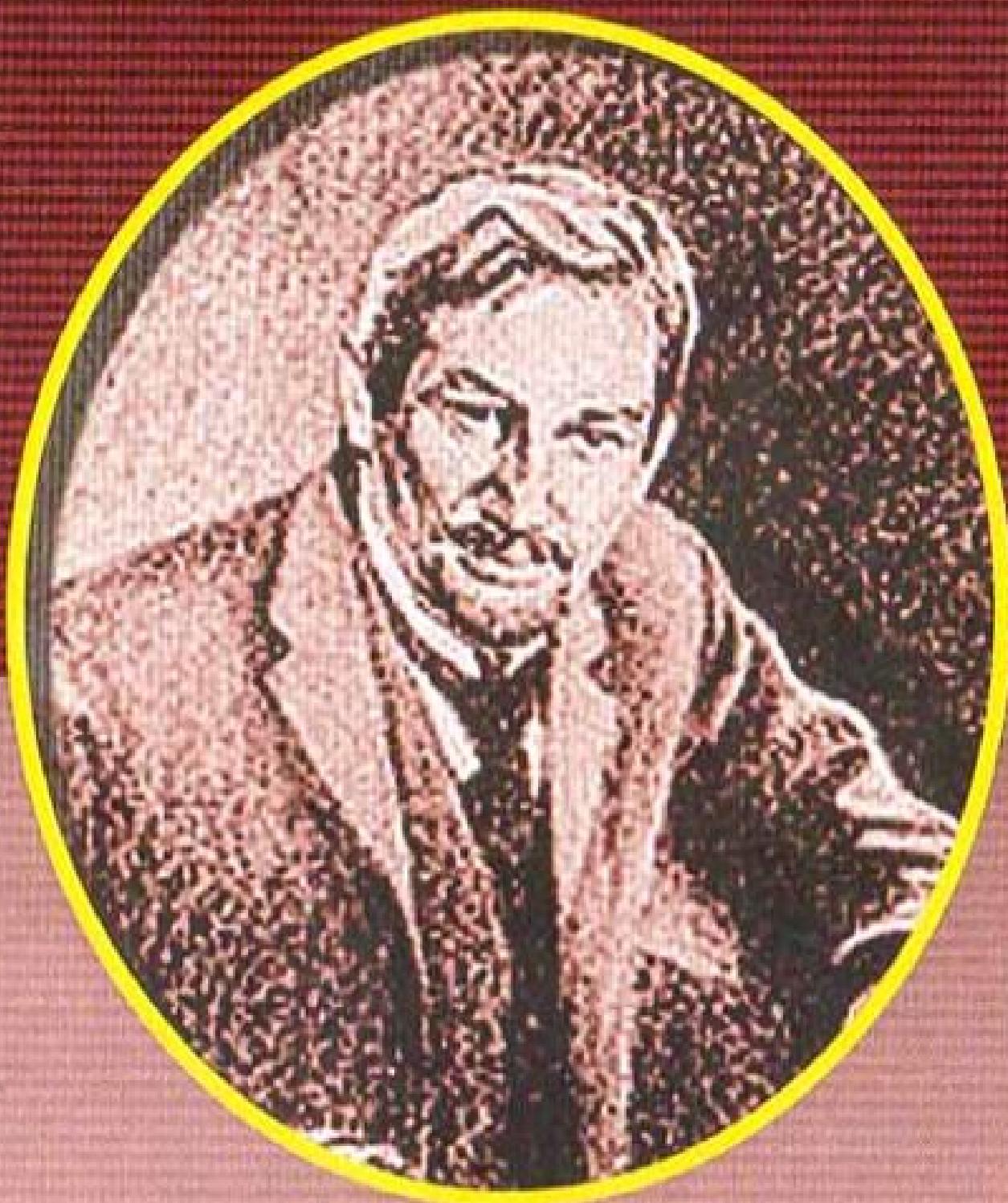
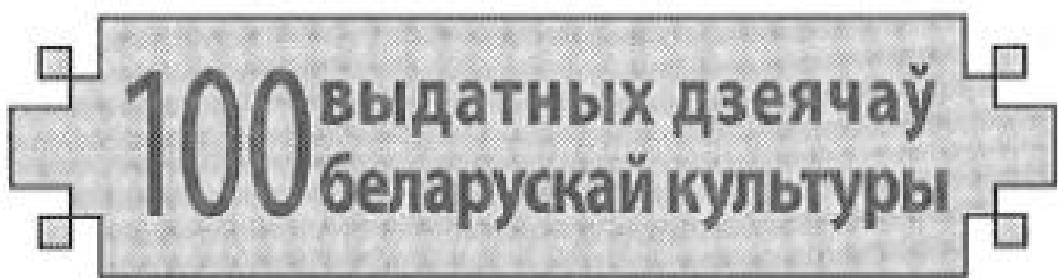

ДЖОНКІНСКІ

100 выдатных дзеячаў

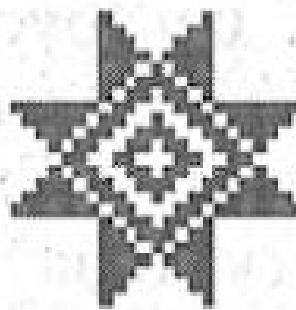
**Альгерд
Абуховіч**

Яўген ГУЧОК

АЛЬГЕРД АБУХОВІЧ

Зачараваны беларускім словам

Мінск
Харвест

Серыя заснавана ў 2012 годзе

Заснавальнік, каардынатар і рэдактар серыі А. Я. Тарас

Мастацкае афармленне серыі Б. Г. Клюйка

Гучок Я.

Альгерд Абуховіч: Зачараваны беларускім словам /
Яўген Гучок. — Мінск : «Харвест», 2014. — 64 с. :
малюнкі. — (Серыя «100 выдатных дзеячаў беларускай
культуры»)

ISBN 978-985-18-2910-7

Альгерд Абуховіч (1840—1898) стаў адным з па-
чынальнікаў новай беларускай літаратуры. Браў
удзел у паўстанні 1863 г., адбыў ссылку ў Сібіры.
Пасля вяртання жыў у Слуцку, займаўся літа-
ратурнай працай, гуртаваў вакол сябе моладых
беларускіх інтэлектуалаў.

ISBN 978-985-18-2910-7

© Я. Гучок, 2014

© Вокладка, Харвест, 2014

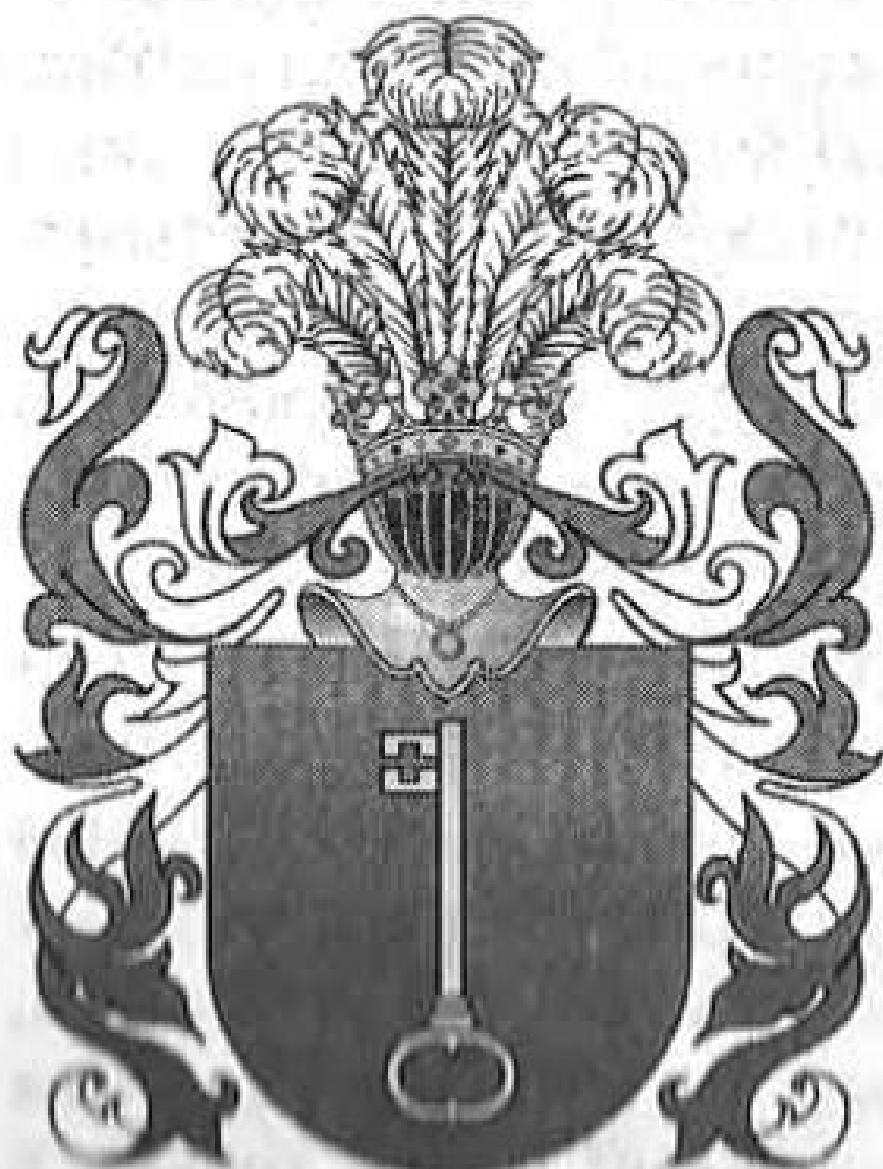
УСТУП

Сказаць, што Альгерд Абуховіч не скарыстаў хоць адну магчымасць у сваім жыцці дзеля падвышэння якасці (пераважна — маральна-інтэлектуальна-духоўнага) чалавечага існавання як для асобы, так і для грамадства, немагчыма. Ён скарыстаў іх (магчымасці тыя) усе і напоўніцу. І было іх нямала.

Хаця б вось гэтыя: авалодаў усімі галоўнымі еўрапейскімі мовамі, узяў удзел у паўстанні 1863—1864 гадоў, быў сасланы ў Сібір, стаў адным з выдатных і арыгінальных пачынальнікаў новай беларускай літаратуры, з'явіўся ў свой час цэнтрам прыцягнення да сябе перадавых людзей свайго веку і асабліва моладзі, якая ў сваім развіцці аддавала перавагу яму нават перад такой цудоўнай навучальнай установай, як Слуцкая гімназія. Ну чым не дзейны класічны народнік, прынамсі, для моладзі?! І не толькі ў Беларусі, а і ва ўсёй Расійскай імперыі.

Літаратурная спадчына А. Абуховіча (шкада — як мала з яе да нас дайшло!) сведчыць, што гэта быў магутны, вышэйшай пробы пісьменніцкі талент. Па шчырасці натуры ён нагадвае Жана Жака Русо; па ёмістасці сваіх раздзелаў, а ў іх кожны сказ ягонай прозы (маюцца на ўвазе аўтарскія ўспаміны-мемуары) ні ў якім разе не ніжэй за ўзровень Альфрэда дэ Мюсэ. На старонках мемуараў нашага класіка вельмі многа як адкрытага, так і прыхаванага за радком матэрыялу па гісторыі Беларусі; тут жа аповяд пра падарожжа па Украіне, напісаная нібыта Лорэнсам Стэрнам. А развагі пра жыццё ўвогуле, здаецца, узыходзяць да пранікнёных і праніzlівых старонак знакамітага тво-

ра рымскага імператара і мысліцеля Марка Аўрэлія «Сам-на-сам» і да старонак, спраўданых матывамі інтymнага рэлігійнага перажывання і містычнага экстазу кнігі Фамы Кемпійскага «Наследаванне Хрысту». Дарэчы, гэта адна з любімых на ўсё жыццё кніг мемуарыста.

Пра Абуховічу «Падвойны клон»

Але ў Альгерда Абуховіча ўсё сваё, беларускае, як у А. Герцэна ў яго «Былом и думах» — ўсё сваё — рускае. Тут знайдзем і каштоўны ўспамін пра класіка нашай новай літаратуры Францішка Багушэвіча, які падаецца з геаграфічна-культуралагічнага пункту гледжання. І зразумела, далікатна-прыстойна, як у высокакультурных аўтараў.

Паходзячы са знакамітага роду Абуховічаў і адначасова маючы італьянскія карані рода графаў Бандынэлі, А. Абуховіч-Бандынэлі вельмі хацеў, каб наш (вядома, і яго) беларускі люд ва ўсіх праявах жыцця падвышаў свой узровень. І дзеля гэтага, пакінуўшы шыкоўны палац з замежнай прыслугай, ён жыў сярод простага (паспалітага) люду. Вось чаму трэба назваць яго нашым першым народнікам у вышэйшым і класічным сэнсе гэтага слова.

Але, на вялікі жаль, мае суайчыннікі і сучаснікі не ўглядаюцца ў постаць Альгерда Абуховіча-Бандынэлі, не скарыстоўваюць магчымасць навучыцца ў яго любові да справядлівасці, Радзімы, ведаў, Бога! Гэта

толькі, відаць, у нас магіла слыннага чалавека (а яна ў маім родным Слуцку) не мае да сябе шыроке сцяжыны. Чаму мы не такія нязломныя, як ён, ні перад уладамі, ні перад рознымі абставінамі, ні перад неразумнай раднёй — усім, што можа паўстаць на шляху прагрэсу? Няўжо ніколі не ўспомніць, не заганарыцца значная частка беларусаў сваім непрызнаным, некаранаваным і ўшчэнт абкрадзеным геніем па жыцці і творчасці?! Геніем — адным з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры, абаронцам мовы свайго народа, вестуна і чараўніка роднага слова.

Частка 1 З ЖЫЦЦЯ НАРОДНІКА

АБУХОВІЧЫ

Сярод імён Абуховічаў — дынастыі і плеяды мысляроў, асветнікаў, пісьменнікаў, мемуарыстаў, ваеных і дзяржаўных дзеячаў Вялікага Княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (Міхаіла Лявона, Піліпа Казіміра, Тэадора Гераніма — XVII—XVIII стст.) пачэснае месца ўжо ў XIX ст. займае беларускі пісьменнік, асветнік і гарачы патрыёт сваёй Бацькаўшчыны Альгерд Якаў Рышард Абуховіч — граф Абуховіч-Бандынэлі* (6.08.1840—22.08.1898).

Пра месца, час нараджэння і хрышчэння будучага пісьменніка натарыяльна зафіксавана: вёска Калацічы (сёння гэта Глускі раён Магілёўская вобласць). Трэба сказаць, што Калацічы ў той час геаграфічнатарытарыяльна адносіліся да Случчыны, да былога Слуцкага княства. Бацька А. Абуховіча Рышард

* Далей будзем ужываць пераважна А. Абуховіч

Абуховіч (суддзя Мазырскага павета) і маці Карапіна (з Ёдкаў) былі памешчыкамі — буйнымі землеўласнікамі на Случчыне і Мазыршчыне, уладальнікамі больш тысячи душ прыгонных людзей, якія «мелі працаца на хлеб для маладога Ольдзі» (так у сям'і звалі Альгерда-хлопчыка).

А тое, што А. Абуховіч належала да пануючага саслоўя, сведчыць і данясенне дваранскага маршалка Бабруйскага павета А. Лапы ў Мінскі дваранскі сход ад 22 верасня 1859 г., у якім сказана:

Гонар маю данесці, што сын пана Рышарда Іосіфава Абуховіча не быў пазбаўлены правоў шляхецтва сілаю закона.

Тут звяртае на сябе ўвагу той факт, што гэта данясенне датуецца годам, калі юнаму Альгерду было ўжо 19 гадоў. І справа ў дадзеным выпадку хутчэй за ўсё была ўтым, што тое перапацверджанне шляхецтва выклікала асоба маладога А. Абуховіча. Да гэтага часу ён ужо некалькі год правучыўся ў Слуцкай кальвінскай гімназіі, а пасля — у Жэневе, побываў і пажыў у Парыжы, Рыме і яшчэ дзесці ў Еўропе. А ў Расійскай імперыі тады з кожным годам рабілася ўсё неспакойней на сацыяльным фоне яе існавання. Вось таму, відаць, кожучы сучаснай мовай, улады паліцэйскае вока «паклалі» і на гэтага маладога чалавека.

Што ж датычна італьянскай кампаненты ў генетычным «партрэце» нашага героя, то тут, па словах самога А. Абуховіча, справа выглядае так:

Я падпісваюся на маіх беларускіх творах «Граф Бандынэлі»*: [маглі быць творы і на іншых мовах, якімі ён, паліглот, валодаў; але які лёс тых твораў? —

* Граф Раланда Бандынэлі (R. Bandinelli) быў Папам Рымскім на працягу 22 гадоў: з 1159 да сваёй смерці 30 жніўня 1181 г. — Рэд.

Я. Г.] гэта прозвішча маёй бабкі, апошній з гэтага роду, каторы выдаў такую знакамітасць, як папеж [Папа Рымскі. — Я. Г.] Аляксандр III. Бачыў я на plet fond* у залі «Трохсот» у палацы дожаў** сцэну: цэсар прымушан пасці ў ногі папежу. Папеж стаўляе адну нагу на сагнутым карку цэсара і кажа: «Super aspidem et basiliscum ambulando et consulcando etbovem».*^{***} Расшалелыў сваім паніжэнні дэспат кажа: «Пакараюся Пя-тру, а не табе». А тады Аляксандр III граф Бандынэлі, становіца абодвымага нагамі на яго імператарскай спіне і зычным кажа голасам: «Et Petri et mihi»****.

З роду Бандынэлі быў славны тварэц «Laokoona» [Бачо Бандынэлі, які працаваў у XVI ст. у Фларэнцыі. — Я. Г.]. У італьянскай бацькаўшчыне слыў гэты магнацкі род і прыбыў у Польшчу [Рэч Паспалітую — Я. Г.] як амбасадар неапалітанскі за Яна III [Яна Сабескага — Я. Г.]. Гэты амбасадар неапалітанскі, уміраючы ў Варшаве, пакінуў сына, майго прашчура.

Аляксандр Бандынэлі, падкаморы Дэрптскі, дзядзька маёй бабкі, бачучы род свой угасаючым, усынавіў род Абуховічаў.

* Plet fond (фр. скажонае) — столь.

** Дожы — галоўныя кіраўнікі рэспублікі ў сярэднявечных Венецыі і Генуі.

*** Наступаю на аспіда і базіліска і патапчу дракона і быка.

**** І Пятру і мне.

Альгерд Абуховіч.
(Мастак Міхаіл Вецік)

Пазываючыся ў подпісы на дзядоў сваіх, грудзі мае парушае пачуццё нечага вялікага, сільнага... Чытаючы ж Пушкіна, мяне дзівіць пазыванне на яго афрыканскае паходжанне. Куплены за бутэльку рому «Арап Пятра Вялікага» — гэта пратопляста Пушкіна. «Нечага хваліцца» — скажа кожны. Але іначай разумее гэта псіхалогія маскоўская: «Памілуйце, Царскі Дзяняшчык!..» Гэта быццам нешта сярэдняе між чалавекам і анёлам святым!

*Не Сібір, астрог, не кнунт —
І не цела цяжкі муки,
Але дух народу струт!..*

Распавядаючы пра сваё высакароднае сацыяльна-інтэлектуальнае паходжанне, А. Абуховіч, несумненна, так бы мовіць, гэтым жэстам, нібы ахоўным флёрам (але ніколькі не з экзатычным намерам) бярэ пад абарону і беларускае слова, якому служыў ён самааддана і самаахвярна. Не да канца яго разумеючы, Ф. Багушэвіч неяк мімаходзь дзесьці ў кулуарах мякка напракнуў яго ў тым, што, маўляў, не трэба хваліцца. Але ж сам Ф. Багушэвіч, у адрозненне ад А. Абуховіча, пісаў свае беларускія тэксты, хаваючыся ад сваіх сямейнікаў, якія не ўхвалялі яго хлопаманства і беларушчыну.

Нельга не сказаць колькі слоў і пра любімага дзеда пісьменніка. Але гэта ён зробіць сам зместам чацвёртага раздзела «Мой дзед» сваіх мемуараў, якія пастаніна тут цытуюцца, чым адначасова дадаткова дэманструюць інтэлект, строй душы і стыль яго пісьма.

*Дзед мой бачыў Робесп'ера
Адвакатам і акторам,*

*Ды не думаў, што кар'ера
Яго зробіць дыктаторам*

Дзед мой Юзеф Абуховіч граф Бандынэлі, мабыць, ніколі не бачыў Робесп'ера; калі быў у Парыжы і Версалі як шамбаляна* польскага двара, то гэта будучая знамянітасць сядзела недзе яшчэ ў Арас. Калі ж закіпела рэвалюцыя і Робесп'ер выплыў на верх, то дзед мой быў на іншым становішчы: спярша быў жаўнерам пад Касцюшкам, а пасля, як баніта**, выняты з-пад права, пад прыдуманым прозвішчам трох гады быў фурманам у ваяводзіхі Хадкевічыхі на Падолі: «*talis est mutatiorerum*»***.

Мабыць, з тых часоў завязаліся нейкія асаблівія стасункі з Пулавамі**** і сям'ёй князёў Чартарыйскіх. Дзед-нябожчык аб сваёй мінуўшчыне ніколі нам не расказваў — тое, што мы ведалі аб ім, то толькі недзе са стараны, — але ведаю, што ён старасвецкія сямейныя памятнікі адаслаў у Пулавы, з Пулаў атрымліваў і розныя весткі.

Калі я ў 1860 годзе быў прадстаўлены кн. Адаму Чартарыйскаму, то ён, 90-летні старац, пачуўшы маю фамілію, быццам ажывіўся і спытаў: «Сын шамбаляна?» — «Унук, міласцівы князю». — «Так, Юзеф Абуховіч, мусіць, даўно ўжо не жыве, ён старэйшы быў за мяне», — і з гэтымі словамі быццам ізноў асунуўся.

Каб гэта і не быў князь Адам, то ўсё ж такі з таким паважным старым чалавекам нельга было ад-

* Камергер — прыдворнае званне старшага рангу ў радзе магнарших дзяржаў.

** Вигнаннік.

*** Звычайная перамена.

**** Гораду Польшчына Вісле. Там захаваўся палац Чартарыйскіх (XVII—XIX стст.) з садова-парковым комплексам.

важыцца нахрапам распытваца аб падробніцах з мінуўшага; дык захаваў я сваю цікавасць да якой-колечы шчаслівейшай зручнасці, каторая ўжо не надарылася, хаця пасля не раз, нават часта, бачыў я старога князя. Калінка мне казаў, што, яшчэ мяне не знаючы, чуў разгаварываючага князя Адама з сваёй сястрой княгіній Віртэмберскай (аўтаркай «Pielgrzymek z Dobromila»*), як маю фамілію яны ўспаміналі ў нейкай вясёлай гутарцы, але аб што ішло — не памятаў, а калі я быў у Парыжы — княгіня ўжо не жыла. Можа, нейкія дагэтуль нязнаныя памятнікі кінуць свято з таго кавалка жыцця і паступкаў майго дзеда.

Палітычны і грамадзянскі партрэт дзеда А. Абуховіча будзе не поўны, калі не адзначыць, што ён спрычыніўся і да паўстання 1831 года.

Але вернемся ў дзяцінства нашага героя. З малых год, ад нараджэння ён меў чуллівае, добрае сэрца. Распавяддаючы пра паездку ў Кіеў на аперацию па выдаленні ў яго заячай губы, вызваленні ад трывуснасці, пра саму аперацию, пра Кіеў і іншае, а таксама міла ўспамінаючы «патрыархальныя часы праўдзівага дастатку і на свой спосаб выгоды», — аўтар мемуараў у іх першым раздзеле «Успаміны Кіева» звяртае ўвагу на дзве асобнасці тых часоў:

...прагавітая, падозрывая ўласць (паліцыя, жандармерыя) і пастаянны на ўсе бакі свіст розаг. Нават з успамінамі гэтай падарожжы лучаща розгі: на тры дні перад выездам зрабіўся ў нас «судны дзень», выйшлі наяў нейкія плёткі. Некалькі асоб высеклі, між іншым таварыша падарожжы, маладога лёкая Яся. Даставаў ён каля 30 розаг, хоць я дужа яго жалеў, але не важыўся

*«Пілігрим з Добромілем».

дапытвацца, за што, бо і сам у страшнай гразе быў трыманы. Людзі, аднак жа, з гэтым асвоіліся так, што гэта было тэмай кпінак і прыпінак. Ясь, напрыклад, казаў, што яму «мух ганялі», а сляды таго «ганяння мух» прывёз нават дамоў з Кіева, і кіеўскі «незабуд» трываў цэлы месяц. Расказваў ён, што зараз па экзекуцыі загадалі яму тримаць за ногі Магдалену, каторая ўвесь час, як яе білі, плакала, паказываючы яму ўсе свае «сакрэты». Што да Магдалены гэтай, то я пэвен, што там яе віны ніякай не было.

Вядома, дыхаць «паветрам подлых інстынктаў» было невыносна цяжка, асабліва ўражлівай і гуманай натуры. А прайў інстынктаў тых і зыходных з іх учынкаў на кожным кроку было хоць адбаўляй. І таму натура будучага пісьменніка-дэмакрата і асветніка-народніка рабіла адпаведныя высновы.

Слуцк

Атрымаўшы добрае хатніе выхаванне і адукацыю, А. Абуховіч у 12-гадовым узросце паступіў на вучобу ў Слуцкую кальвінскую гімназію, дзе правучыўся ўсяго тры-чатыры гады, а затым выехаў у Жэневу.

Колькі слоў пра Слуцк і яго гімназію сказаць неабходна. Ёсьць шмат аргументаў (у тым ліку ўскосныя пісьмовыя крыніцы) на карысць таго, што Слуцк на 111 гадоў старэйшы, чым зафіксаванае першае (1116 г.) упамінанне пра яго ў Іпацьеўскім спісе летапісу «Аповесці мінульых гадоў».

Больш того, ёсьць матэрыяльныя доказы таго, што шлях з варагаў у грэкі праходзіў і па рацэ Случ, цераз паселішча, якое потым атрымлівала назвы Случэск, Слуцак, Слуцк.

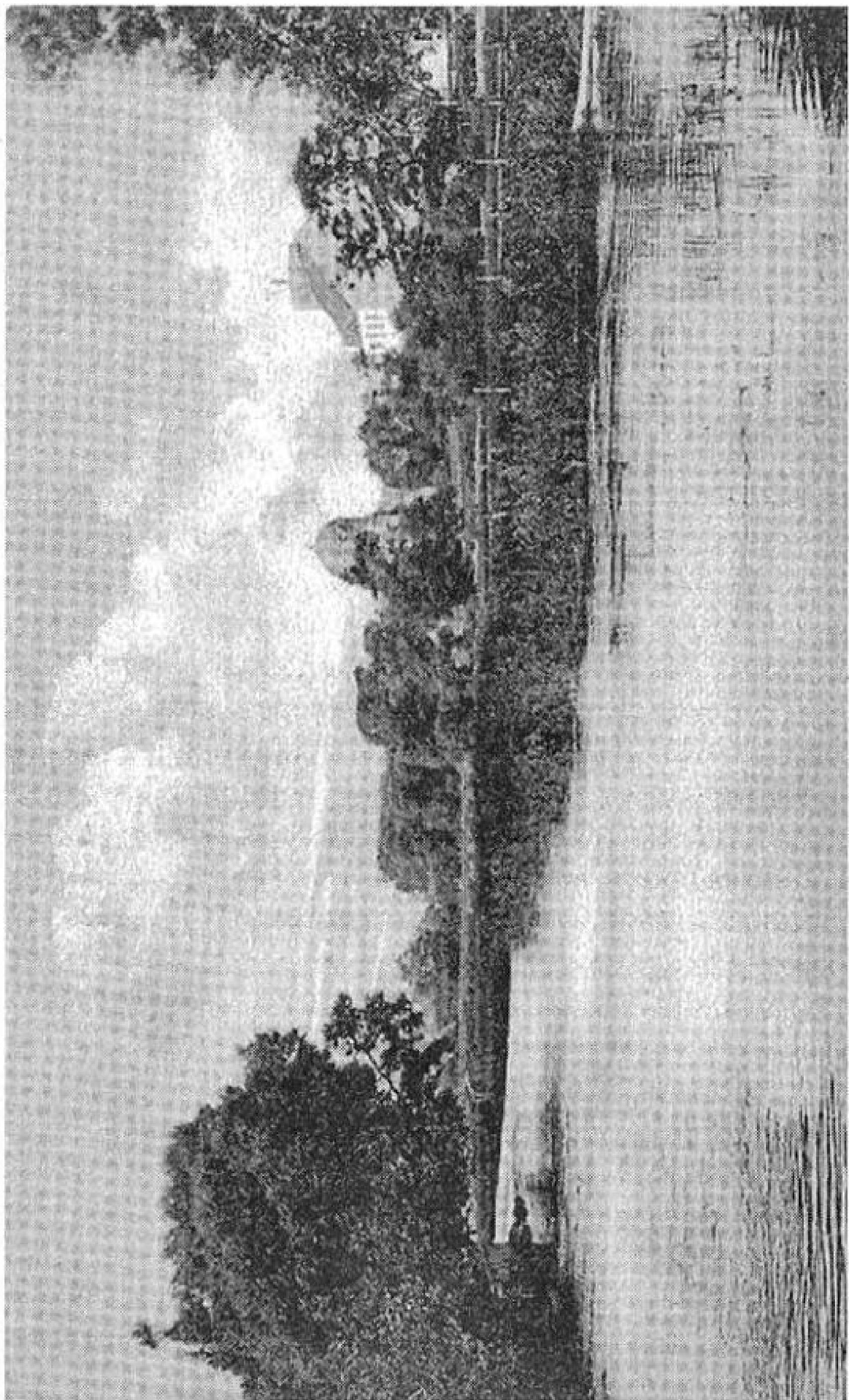
У XII—XIV стст. Слуцк — цэнтр удзельнага княства Тураўскай зямлі; а ў XVI—XVII стст. тое княства лічылася самым буйным на тэрыторыі тагачаснай Беларусі (Літвы). Слуцк як цэнтр княства меў уласны летапіс — менавіта Слуцкі (Увараўскі) летапіс-помнік. А пра тое, што Слуцк з гледзішча ваеннай стратэгіі і тактыкі быў добра разбудаваны і адпаведна абаронены, сведчыць той факт, што ён заставаўся адзіным горадам на тэрыторыі ВКЛ, які не змаглі захапіць маскоўскія заваёўнікі ў часе «крылавага патопу» — знішчальнай 13-гадовай так званай руска-польскай, а для многіх гісторыкаў да нядаўняга часу — невядомай вайны (1654—1667 гг.).

Вядома, у горадзе, апроч гаспадарчага жыцця, мела размах і жыццё культурнае — інтэлектуальна-духоўнае. Слуцкая старасветчна і ў пазнейшыя часы горада багата фактамі гэтага жыцця яшчэ з часоў Кіеўскай Русі. Тут нарадзіліся ці працавалі такія пісьменнікі, паэты, царкоўныя асветнікі, храністы, як Мацей Стрыйкоўскі (1547—1590), Саламон Рысінскі (1560—1625), Андрэй Белабоцкі (другая палова XVII — пачатак XVIII ст.), не гаворачы ўжо пра святую праведную княгіню Сафію Слуцкую (1586—1612). Гэта быў горад замкаў, храмаў, школ пры некоторых з іх, манастыроў.

У больш познія часы горад быў знаміты сваёй друкарній, капэлай і тэатрам Радзівілаў, музичнай школай, персіярній.

Трэба адзначыць, што горад быў у пэўным сэнсе шматканфесійным са значнай перевагай праваслаўя. Больш того, ён быў адным з галоўных фарпостаў гэтай канфесіі ў Беларусі (Літве). А ў супрацьстаянні каталіцызму праваслаўе тут часта знаходзілася ў прыязных адносінах з пратэстантамі (кальвіністамі і

Служк у другої палове XIX ст. Від з масла (наимноўка)

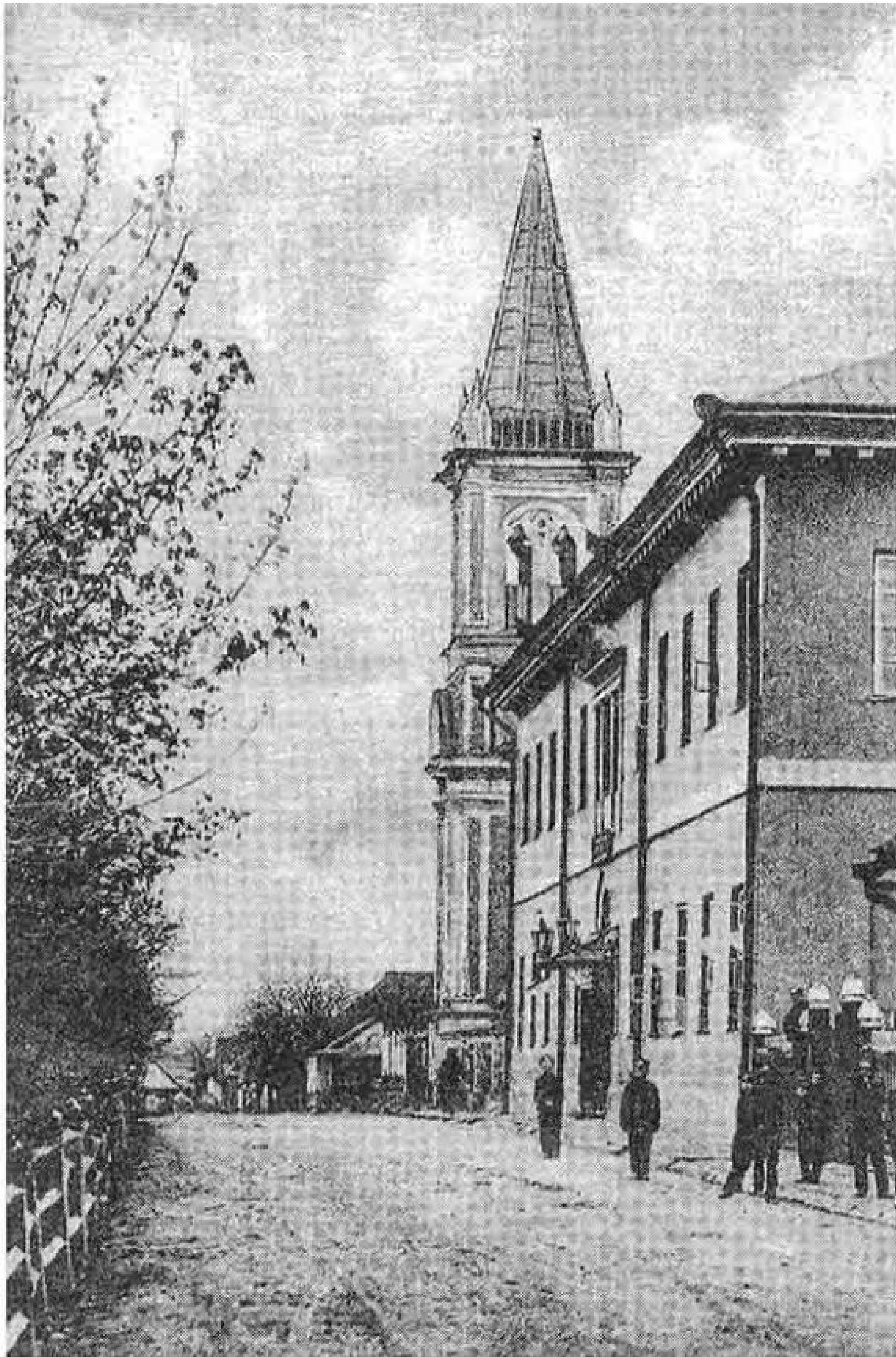
лютэранамі). Кальвінізм на Беларусі (Літве) з'явіўся ў 1533 годзе пры садзейнічанні прыхільніка Рэфармацыі князя Мікалая Радзівіла «Чорнага», які заснаваў у Брэсце першы кальвінскі збор з друкарній. Слуцк і Слуцкае княства пасля смерці княгіні Сафіі (1612) перайшлі ў рукі Януша VI Радзівіла — сына Крыштофа Радзівіла, празванага «Перунам», які выступаў супраць Брэсцкай уніі (1596) — супраць аб'яднання каталіцкай і праваслаўных цэркваў. Як бачым, і бацька і сын, асабліва сын, па веравызванні былі кальвіністамі.

20 мая 1617 году Януш Радзівіл выдаў грамату аб заснаванні ў горадзе рэфарматарскага (кальвінскага) храма і вучылішча пры ім. Пасля ў розныя часы яго (вучылішча) называлі ліцэем, гімназіяй і школай. Навучанне там вялося на польскай мове (малодшыя класы) і на латыні (старэйшыя класы). Выкладаліся старажытная грэцкая, старажытная яўрэйская, латынь, нямецкая і польская мовы, асновы логікі, рыторыкі, права, гісторыя, матэматыка, фізіка, музыка, гімнастыка, фехтаванне, спевы.

Практыковаліся дыспуты, рабіліся тэатральныя пастаноўкі.

Вучылішча падтрымлівала навуковыя і практичныя сувязі з універсітэтамі Гейдэльберга, Кёнігсберга, Берліна, Франкфурта-на-Одэры, Марбурга, Лейдэна, Эдынбурга і Оксфарда (туды пасыпалі на вучобу лепшых выпускнікоў).

Адпаведна са статутамі 1628 і 1679 гадоў прымаліся ў вучылішча дзеці ўсіх саслоўяў і веравызнанняў (пераважалі ж там дзеці пратэстантаў). Цікавы факт: нямецкія даследчыкі ўстановілі і доказалі, што ў аснове «Вялікай дыдактыкі» выдатнага чэшскага педагога

Слуцкая кальвінська гімназія. Тут у 1852—1854 рр. вчыўся А. Абуховіч

Яна Амоса Коменскага (1592—1672) ляжыць «Статут Слуцкага ліцэя».

З выпускнікоў вычылішча XVII стагоддзя неабходна назваць філосафа і паэта Яна (Андрэя) Белабоцкага; асветніка і кнігавыдаўца Іллю Капіевіча (1651—1714), які браў чынны ўдзел у правядзенні рэформы грамадзянскага шрыфту ў імперыі Пятра I; славутага славяназнаўцу, пачынальніка беларускай, польскай, украінскай і рускай этнаграфіі, фалькларыстыкі і дыялекталогіі Зарыяна Даленгу-Хадакоўскага (Адама Чарноцкага; 1784—1825); Генрыха Кулакоўскага — заснавальніка першай у Расіі спецыяльнай клінікі па хваробах скуры...

У выніку войнаў, палітыкі Контррэфармацыі і падзелаў Рэчы Паспалітай вучылішча (ужо тады ліцэй) у сваім жыцці і развіцці спазнала пэўны занядбад, але... Але ўжо пад назвай ліцэя, а пасля гімназіі (і ўсё ж яшчэ кальвінскай), гэта ўстанова па ўсіх цэнзах, фарматах, стандартах і брэндах па-ранейшаму мела за сабой аўтарытэт быльх «Слуцкіх Афінаў». Пацверджаннем таму быў высокі ўзровень адукцыі, якую атрымлівалі там навучэнцы; пазней яны прыбывалі туды нават з іншых месцаў Расійскай імперыі. Тым больш, што выкладанне было там уведзена і на рускай мове. Ліцэй жыў і нават зведаў з'яўленне ў ім беларускага духу.

Да прыезду ў багаты даўніной Слуцк і паступлення ў знакамітую гімназію, як ужо згадвалася вышэй, Ольдзю вазілі ў Кіеў на складаную хірургічную аперацыю...

І вось як параўноўвае па памяці ўжо ў пажылым узросце А. Абуховіч, калі другі раз наведаў сталіцу Украіны, цэнтральныя вуліцы Кіева і Слуцка:

Рух на Крашчаціку, сколькі памятаю, не быў
большы, як у Слуцку на Мастовай вуліцы ў тарговы
дзень.

Сёння былая Маставая, панасіўшы імя Валадар-
скага, называецца вуліцай Максіма Багдановіча. Але
сённяшняму Слуцку да таго былога, ой як далёка!
Дарэчы, *alma mater* юных слуцкіх кальвіністаў знахо-
дзілася на рагу вуліц Сенатарскай і Маставой, амаль
на самым левым беразе паўнаводнай тады ракі Случ,
непадалёку ад Вялікага моста.

З-за абвінавачванняў ва ўдзеле ў паўстанні 1863—
1864 гг. з 404 яго выхаванцаў 281 (69,55 %) быў выклю-
чаны з гэтай навучальнай установы. У 1868 годзе яна
была выведзена з-пад улад кальвінскай царквы і пе-
ратворана ў 7-класную русскую гімназію.

Швейцарыя. Па дарозе ў Жэневу. Замак Шыльён

ЕЎРОПА

А. Абуховіч не скончыў поўнага курса ў Слуцкай кальвінскай гімназіі. Прычына тут, відаць, была простая: яго бацькоў мала задавальняла гэтая славутая гімназія і юнак быў накіраваны ў кальвінскі Рым — у Жэневу.

Па ўсёй верагоднасці, Рышард і Карабіна Абуховічы былі кальвіністамі-радыкаламі, ці, як цяпер кажуць, больш прасунутымі кальвіністамі. Сярод іншых дагматагаў і пастулатаў кальвінізму смяротным грахом сярод яго прыхільнікаў лічыцца марнаванне часу, не вытворчае стаўленне да капіталу, заспакоенасць на дасягнутым узроўні кар'еры і багацця, негуманныя адносіны да людзей. Бацькі Ольдзі і дома паводзілі сябе, у адрозненне ад іншых памешчыкаў, па-іншаму: з іх дазволу там не было ніякіх збіцця і катаванияў прыгонных.

Праўда, калі пан Рышард быў на Мазыршчыне, а пані Карабіна была пры сыне, які вучыўся ў Слуцку, то было ў Калацічах страшэннае самавольства намесніка, бо

...астаўся неагранічаным уладаром Кароль Булгак, казалі, банкарт [незаконнанараджаны. — Я. Г.] слаўнага Булгарына, з мясцовых сялян, чалавек млады, але злога характару, — і бяздольнікі завылі.

І вось тыя бяздольнікі ўцякалі ў Слуцк за абаронай да пані. І яна давала ім «ахоўныя граматы», а намесніка ўтаймоўвала. Пра ўсё гэта, бяспрэчна, добра ведаў і Ольдзя. І гэта таксама ўпłyвала на фарміраванне яго ўнутранага ўкладу. Але, як далей піша аўтар, —

...за найлепшых, якія памятаю, часоў жыў я ў Жэневе. Як вядома, гэта цэнтр пратэстантызму (Жэневу называюць кальвінскім Рымам, народ скрозь там

кальвінскі...) Я жыў у старой кальвінкі пані Fomio de Koligny, дзе таксама наймала кватэру і англічанка мэтадыстка т. Roberts; яна-то і падарыла мне кніжку, каторая 40 блізка гадоў заўсёды знаходзіцца пры мне. Кніжка гэта — «Аб наследаванні Хрыста». (...) Агульна прызнаю яе архітворам мыслі і літаратуры: я ў ёй знайшоў многа думак, каторыя ўмацовывалі мяне ў цяжкіх момантах майго жыцця, якіх было шмат на маей жыццёвой дарозе. Аўтар яе, напэўна, невядомы: адны думаюць, што св. Tamas a Kempis [1379—1471 — Я. Г.], а навейшая навука даводзіць, што напісаў яе нейкі ісландскі мніх невядомага імені. Сколькі ж гэта архітвораў не можа назваць сваіх творцаў?!

Няма сумневу, што глыбока засвоеная хрысціянскія маральныя імператывы, канечне, у кальвінскім варыянце спрыялі А. Абуховічу на шляху да свайго народа.

Хто ведае, можа і некаторыя тэксты яго самога былі надрукаваны пад чужым імем?!

Такім чынам, пасля Слуцка ў 1855—1856 гг. адзіны 15—16-гадовы сын Рышарда і Карадіны знаходзіўся ў прыватным пансіёне для дзяцей тытулаваных асоб. Крыху пазней, адначасова ў якасці вольнага слухача ён наведваў прыроды- і літаратуразнаўчыя факультэты Жэнеўскай Кальвінскай акадэміі. Не выключана, што бацькі жадалі бачыць у асобе свайго сына пратэстанцкага прапаведніка.

Як і большасць єўрапейскіх шкаляроў і студэнтаў, якія мелі матэрыяльны дастатак (а ён меў нават звышдостатак), юны Альгерд у вольны ад вучобы час падарожнічаў па Еўропе (Швейцарыя, Францыя, Германія, Італія...), вывучаў гісторыю і сучаснае жыццё краін наведвання, знаёміўся з цікавымі

людзьмі, вывучаў заходнезаходнезаўрэйскую культуру і літаратуру.

За гэты і ранейшы час, пачынаючы ад хатняга выхавання і Слуцкіх Афінаў (гімназіі), ён авалодаў нямецкай, французскай, італьянскай, англійскай, іспанскай, лацінскай, старажытнагрэцкай, старажытнай ўрэйскай, польскай, рускай і, вядома, яго любімай — беларускай мовай. Пісаў на ёй лацінкай. Канечне, у канікулярны час прыязджаў на Беларусь (Літву) — у родныя Калацічы і дарагі Слуцк.

ПАЎСТАННЕ і СІБІР

Калі ў 1863 годзе на радзіме пачалося паўстанне, ён з сябрамі-таварышамі памчаўся дамоў і непасрэдна прыняў у ім удзел. Вось адзін з момантаў тых падзеяў, пра які пазней паведамляў сваім юным слуцкім сябрам сам А. Абуховіч. Слова яго вучню Язэпу Дылу:

Калі Абуховіч усхвалявана прачытаў нам свой пераклад пушкінскага «Орион» («Нас было много на члене...»), ён успомніў і пра падзеі з паўстання 1863 года на Міншчыне, удзельнікам якіх быў сам.

Моцнае ўражанне пакінула на ўсіх нас яго апавяданне пра дзяўчыну, якая была фельчаркай-хірургам у іх паўстанцкім атрадзе. Пасля ўдачы пад адным мястэчкам на паўночнай Случчыне паўстанцы адыходзілі ў лясы Ігumenшчыны [Чэрвеншчыны — Я. Г.]. Аднак каля павятовага тракта ар'ергард іх быў атакаваны казачай паўсотняю. Калі быў паранены камандзір ар'ергарда, фельчарка кінулася да яго, каб перавязаць. Казакі не паглядзелі, што на яе грудзях, рукавах і касынцы былі чырвоныя крыжы. Дзяўчына была смяртэльна паранена і ўпала. Каб не даць казакам захапіць іх абаіх у палон, паўстанцы

падцягнулі да месца бою ўсе свае сілы і вялі такі актыўны агонь па казаках да самага цымна, што здолелі вынесці абаіх таварышаў, праўда, ужо мёртвых. Гераінню пахавалі на высокім беразе Бярозы. Абуховіч лічыў: няўдача паўстання 1863 года заключалася ў tym, што землеўласнікі баяліся ўзняць на паўстанне беларусаў-сялян, бо тады трэба было б аддаць ім зямлю.

Як бачым, А. Абуховіч падзяляў погляды на паўстанне «чырвоных», гэта значыць Кастуся Каліноўскага і яго паплечнікаў.

За ўдзел у паўстанні Абуховіч быў пакараны высылкай у Сібір. Пасля адбыцця кары і вяртання ў сям'ю ён, агледзеўшыся наўкол (а гэта быў час, калі ў Расійскай імперыі набіраў сілу народніцкі рух), паставіў пытанне, каб прыналежныя яму зямлю і маёнткі аддаць быўлым прыгонным-сялянам. Супраць гэтага ўзнялася яго сям'я, асабліва родная сястра, што была замужам за Ёдкам, таксама іншыя родныя і блізкія. Бацькоў яго ўжо, верагодна, не было ў жывых. Ізноў слова Язэпу Дылу:

Але паколькі А. Абуховіч быў цвёрдым і непахісным у сваім [«народніцкім». — Я. Г.] рашэнні, яму, пасля вострых спрэчак са сваякамі і памешчыцкім асяроддзем, прыгразілі абвясціць яго вар'ятам.

Кастусь Каліноўскі.
(Мастак Мікалай Аніёк, 1988 г.)

А ў тых часы (канец 70-х — пачатак 80-х гадоў XIX ст.) «такія справы не былі навіною, і царская адміністрацыя падтрымлівала тых, хто хацеў уціхамірыць падобных бунтароў супраць «асноў грамадскага жыцця».

Тады Альгерд Абуховіч выбраў са сваёй бібліятэкі самыя любімыя кнігі [раздаўшы сёе-тое са сваёй гаспадарчай маёмысці, напрыклад вуллі з пчоламі. — Я. Г.] і пакінуў родны дом. Першён пабыў у свайго прыяцеля Расудоўскага (маёнтак Курганы), потым перабраўся ў Слуцк, каб карміца там урокамі. Мечыслаў Расудоўскі — яго аднагодак, аднакашнік па гімназіі, а таксама былы ўдзельнік паўстання. Безумоўна, абое яны знаходзіліся пад наглядам дзяржаўных карных службаў.

Ізноў Слуцк

Перабраўшыся з маёнтка Курганы ў Слуцк, А. Абуховіч пасяліўся на вуліцы Іванаўской, непадалёку ад сваёй першай *alma mater* — гімназіі — у невялікім доме Хведаровічаў. Вуліца мела такую назvu таму, што на ёй стаяла Іванаўская царква (у гонар Іаана Прадцечы). Сёння гэта вуліца імя Розы Люксембург. Прыкра, але ніякіх слідоў памяці пра А. Абуховіча там не знайсці. Німа і таго дома, дзе туліўся ў невялікім пакойчыку бедны кватарант і дзе збіраліся светлыя і гарачыя галовы як старэйшага, так і зусім юнага покалення.

Дык вось дом Хведаровічаў наведвалі сярод іншых памянёны вышэй Мечыслаў Расудоўскі, Казімір Аколаў — таксама былы паўстанец, Мікалай Чудоўскі — выпускнік Пецярбургскага ўніверсітэта, выкладчык фізікі і матэматыкі Слуцкай гімназіі; з маладых — бу-

Бой наўстаницаў з расійскімі карнікамі. Тагачасны малюнак

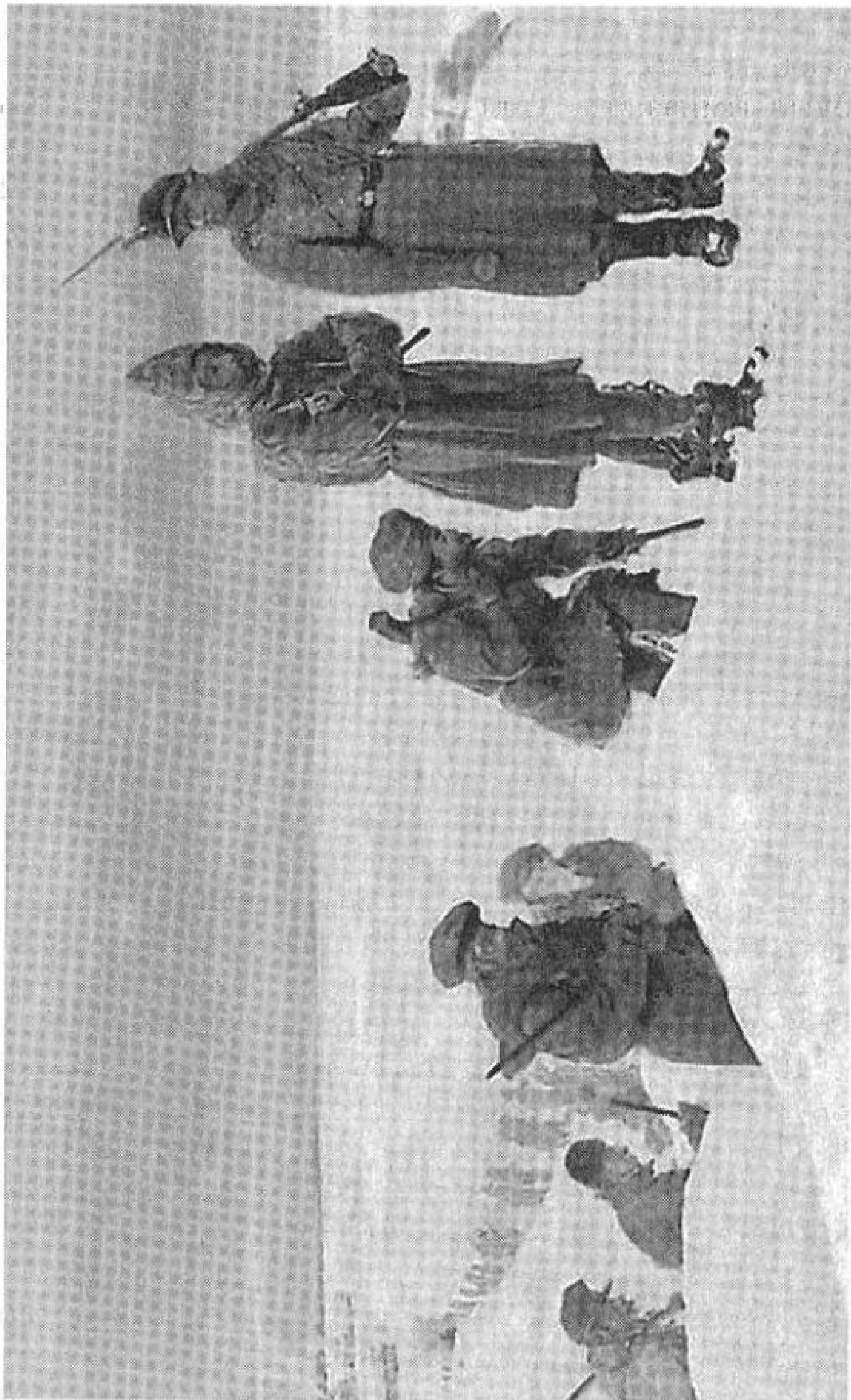
дучыя дзеячы вызвольнага руху, науки, культуры — неафіцыйныя вучні неафіцыйнага настаўніка — мясцовыя гімназісты. Гэта Пётр Карповіч, будучы ўжо сталейшым, 14 лютага 1901 г. у знак пратэсту супраць рэпрэсій у дачыненні да рэвалюцыйнага студэнцтва смяротна параніў міністра адукацыі Расійскай імперыі Багалепава.

Дарэчы, вуліцу Іванаўскую, на якой у свой час жыў П. Карповіч, загадам № 44 ад 25 сакавіка 1919 года (дзень абвешчання незалежнасці Беларусі — БНР) Слуцкі павятовы выканкам назваў імем Пятра Карповіча. Пазней, як скончылася так званая «беларусізацыя», вуліца, як гаварылася вышэй, стала несці імя Розы Люксембург.

Вельмі бліzkім да свайго неафіцыйнага настаўніка быў Язэп Дыла — пазней грамадскі, дзяржаўны дзеяч і пісьменнік (псеўданім Тодар Кулеша). Часта бывалі ў Абуховіча Іван Чудоўскі — сын Мікалая Чудоўскага, Казімір Зянкеіч — будучы правіzar Слуцкай, а пасля Старобінскай аптэкі, Аляксандр Ярэміч і іншыя.

Сярод гэтых і ўсіх іншых маладых А. Ярэміч (1876—1920) — фігура надзвычай цікавая, каларытная і неардынарная. Ён скончыў медыцынскі факультэт, стаў лекарам, а потым і доктарам медыцынскіх навук. Быў выдомым у Расіі хірургам. Па сваіх перакананнях — дэмакрат, любіў простых людзей і рабіў для іх усё, што ад яго залежала. Маючы ўжо сваю сям'ю, А. Ярэміч патрабаваў ад яе членаў, каб дома паміж сабою яны размаўлялі на роднай мове, па-беларуску. Ніхто не сумняваўся, што гэта так званае «дзівацтва» ўзнікла ў яго таксама пад уплывам А. Абуховіча. Дарэчы, А. Ярэміч у свой час грошовымі сродкамі падтрымаў выданне паэтычнага зборніка Янкі Купалы «Шляхам жыцця» (больш падрабязна пра А. Ярэміча і яго

Шлях паўстанцаў, пакараных зняволенчам у Сібіры

так званыя дзівацты ў шырокім свеце ў імя дабра і справядлівасці глядзі ў кнізе Р. Родчанкі «Альгерд Абуховіч-Бандынэлі»).

Паводле таго ж Язэпа Дылы, часцей за ўсё там вяліся размовы пра ўзаемаадносіны ў Слуцкіх Афінах (гімназіі) вучняў з настаўнікамі, пра забароненую для чытання гімназістамі літаратуру, пра паўстанне 1863 года на Беларусі і бясконцыя размовы пра класікаў рускай, польскай і сусветнай літаратуры.

Пры спрэчках, каб успомніць якое-небудзь месца з таго ці іншага твора класіка, А. Абуховіч падыходзіў да сваёй вялікай шафы з кніжкамі, хутка знаходзіў, што было патрэбна, і цытаваў цікавае ўсім месца.

Узнікала размова і пра мажлівасць для беларускай мовы стаць літаратурнаю моваю, здольнай пры перакладах з іншых моў перадаць самыя тонкія адценні чалавечых пачуццяў і разуменняў. А. Ярэміч, П. Карповіч, К. Зянкевіч і сам Язэп Дыла (1880—1973), каму пісьменнік імпанаваў як абаронца мовы свайго народа, як вястун і чараунік роднага слова, згаджаліся з А. Абуховічам, што беларуская мова зусім не бедная, наадварот, вельмі багатая словамі з рознымі адценнямі іх сэнсу. Іншыя ж мала верылі ў здольнасць роднай мовы, асабліва — К. Аколаў.

На працягу некалькіх гадоў свайго знаёмства і наведвання пісьменніка Я. Дыла меў магчымасць паслухаць пераклады з «Фауста» І. Гётэ, з «Разбойнікаў» Ф. Шылера, некоторых вершаў В. Гюго, Дж. Байрана, А. Данте. Уражанне ад пачутага ў яго было моцным.

У пісьменніка склалася прывычка класці ў кнігу побач з арыгіналам і яго пераклад. Гэта заўважылі, акрамя Я. Дылы, А. Ярэміч і П. Карповіч, яны часта прасілі А. Абуховіча пачытаць свае пераклады і

Гуртож мадых народнікаў. «Сходка» (Мастак I. Рэпін)

спасылаліся пры гэтым: «У вас жа шмат закладак! Значыць, ёсь што нам пачытаць!»

Трэба таксама зазначыць, што ў А. Абуховіча былі пераклады з А. Пушкіна, М. Лермантава, А. Міцкевіча, М. Канапніцкай, Ул. Кандратовіча-Сыракомлі.

Моладзі вельмі падабаліся яго пераклады верша М. Лермантава «И скучно, и грустно...» і асабліва пушкінскіх «Деревня» («Приветствуя тебя, пустынный уголок...») і «Вновь я посетил тот уголок...».

Літаратурныя заняткі, сустрэчы і размовы з аднадумцамі і сваімі прыхільнікамі праходзілі на тле калісьці былога ў раскошы жыцця «маладога Ольдзі, каторы сягоння, пішучы гэтыя ўспаміны, павінен прызнацца, што не мае ані «буднага хлеба», ані страхі над галавой, ані нічога, апрача колькіх сваіх сяброў: *talis est mutatio retum* [лац. «так змяняюща рэчы». — Я. Г.]»* Але ён меў цвёрды дух: бо ён — народнік. Грошы за навучанне дзяцей ці дарослых замежным мовам браў не з усіх. Сведчыць Язэп Дыла:

Тут трэба сказаць, што пісьменнік, як зазначыла гаспадыня пакою, які ён наймаў, у некаторыя месяцы траціў на свой абед толькі пяць капеек. Мае бацькі ледзьве атрымалі згоду Абуховіча на замену грошай за вучобу брата натураю. Мы мелі добры агарод, курэй, бацька ставіў венцяры на рыбу, і матка наша стала перадаваць гаспадыні, якая варыла пісьменніку, патрэбную для яго гародніну, яйкі, а пры бацькавай удачы — і рыбу. А калі пад вёскаю Іграявы мы з бацькам лавілі ракаў і калі хадзілі па грыбы, стол пісьменніка ўзбагачаўся гэтымі прадметамі.

Яшчэ сведчанне Язэпа Дылы:

* Альгерд Абуховіч. Творы. Мінск: «Мастацкая літаратура», 1991, с. 31.

Навыкшы ў ссылцы піць гарбату з самавара, ён любіў частаваць гарбатаю сваіх гасцей. Маючы абмежаваны бюджет, ён не пратэставаў, калі яго юныя сябры (Вострасаблін, напрыклад) прыносілі «што-небудзь» да гарбаты. Было яго звычаем прынесенае заўсёды выкладаць для агульнага карыстання. Не крыўдзіліся, калі А. Абуховіч сам прасіў «трактанта» (прынёсшага) парэзаць пірожныя напалам, бо яны ў тыя гады былі вялікія, а гаспадару хацелася, каб кожнаму хапіла. Арганізоўваліся выезды на лодках у Бажатэрю (парк слуцкага князя Алелькавіча). Каб было весялай, запрашаліся дамы — сёстры і знаёмыя паненкі ўдзельнікаў, і тады гулялі ў гарэлкі і іншыя гульні, купаліся, спявалі песні, рамансы, танцавалі пад грамафон.

Так А. Абуховіч не толькі вучыў сваіх «маладых прыяцеляў», але і добра бавіў і адпачывалаў з імі.

Чытанне вершаў, гутаркі на розныя тэмы народніка для моладзі — усё гэта пакідала ў іх душах і думках сляды. Наконт жа таго, што яго запрашалі часам падмяніць настаўнікаў замежных моў, не магло быць і гаворкі: да гімназіі яго, як былога «бамбіста», і блізка не падпускалі.

За 18 гадоў сваркі з сястрою паміж ёй і братам не было сустрэч, і толькі калі ўжо Альгерд цяжка захварэў, яна два разы наведала яго. Памёр ён нібыта ў Слуцкай багадзельні. Пасля смерці сястра паставіла на магіле брата сціплы помнік, дзе нават не пазначана дата яго нараджэння. Дачка пісьменніка [Алёна?!], глухая, жыла ў цёткі ў Пецярбургу. А ці не з'явілася яна сімвалам згасання і знімення роду Абуховічаў і іх Радзімы?!

Неабходна да ўсяго гэтага дадаць, што за А. Абуховічам у 1884 годзе яшчэ лічыліся некалькі маёнткаў

у Бабруйскім павеце (звыш 1360 дзесяцін зямлі), якія ацэньваліся ў 25 тысяч рублёў. Але яны, як і многае іншае, былі закладзены-перазакладзены ў зямельным банку.

На ўсё гэта пісьменнік, патрыёт, дэмакрат лёгка махнуў рукой і вырашыў, раздзяліўшы лёс роднага народа, заставаца сярод яго да канца.

Частка 2 БЕЛАРУШЧЫНА А. АБУХОВІЧА

Адным з галоўных складнікаў фенаменальнай постацыі А. Абуховіча, безумоўна, з'яўляецца яго беларушчына. А ўвайшла яна ў яго добрае і патрыятычнае сэрца з малечых гадоў праз любоў да свайго беларускага народа — сумленнага і працавітага, кемлівага і спагадлівага, чуллівага і чуйнага да добра і зла з аднаго боку і абяздоленага — з другога.

Думаецца, і пратэстантызм, які спавядаўся ў сям'і, таксама адыграў сваю ролю ў фарміраванні будучага патрыёта Беларусі. Заўважым, пратэстантызм сярод іншага прадугледжваў, меў сваёй перадумоўай пераклад свяшчэннага пісання на родныя мовы. Прыкладам таму былі Марцін Лютэр у Германіі, а ў нас — Францыск Скарына. Праўда, Контррэфармациі вымусіла нашага генія пакінуць Радзіму. У тыя ж часы з Беларусі (Літвы) былі вымушаны сысці і продкі вялікага нямецкага філосафа і паэта Фрыдрыха Ніцшэ.

Але моўнае пытанне ў нас яшчэ і сёння нікому не ўдалося (трэба спадзявацца, і не ўдасца) звесці да небяспечнага мінуса, а тым больш — да нуля. Перашкодай на шляху непрыяцеляў беларушчыны былі і рэлігійныя пастулаты пратэстантызма і яго такіх

паслядоўнікаў, як А. Абуховіч. Не будзем забываца і на тое, што ў якой бы яно ступені ні было, а Радзіма наша, а тым болей народ з яго мовай, і ў складзе Рэчы Паспалітай, і ў складзе Расійскай імперыі ўсё ж для некоторых заставалася Беларуссю (Літвой). Абуховічы і тут не былі выключэннем. Яны былі актыўнымі носьбітамі памяці пра былу веліч былога ВКЛ.

Добрым падмацункам у сцверджанні і далейшым замацаванні ў юным Ольдзі беларускасці была Слуцкая гімназія, хаця выкладанне па-беларуску там не вялося. Але сярод іншых чыннікаў, што не давалі прыглушыць любоў да слова роднай зямлі, былі там жывыя людзі. Адзін з іх — Адам Перасвет-Солтан, які пражыў свой век у ваколіцах Слуцка. Вось што пра яго распавядае сам А. Абуховіч:

Пан Адам паходзіць са слаўнага роду Перасвет-Солтанаў герба «Сыракомля». [Менавіта праз яго малады Ольдзя меў стасункі з Людвікам Кандратовічам — паэтам Уладзіславам Сыракомлем].

Адвечным гняздом гэтай галіны Солтанаў былі і ёсць маєтнасць Горкі... Адам радзіўся ў першай чвэрці XIX стагоддзя, вучыўся ў слуцкай гімназіі. У гімназіальныя часы хоць быстратой лішне не выдзяляўся, меў нахіл да літаратуры. Прабаваў пісаць вершы, але, сустрэўшыся з вострай крытыкай на свае польскія «трэны» [элегіі. — Я. Г.], перакінуўся да пісання сатыры ў беларускай мове, што, трэба прызнаць, яму ўдавалася рабіць даволі гладка, аднак жа з гэтым крыўся і, чытаючы свае творы, выдаваў за чужыя, перапісаныя ім.

Вось такім быў старэйшы таварыш Ольдзі па гімназіі. Заўважым, што з беларускіх вершаў Адама там ужо ніхто не кпіў.

А зусім нядаўна на старым слуцкім могільніку, у кальвінскай яго частцы мы з адным маім таварышам знайшлі невялікі надмагільны помнік з надпісам лацінкай «*Sinjor belaruski*». Апроч гэтых двух слоў і амаль непрачытаемых дат нараджэння і смерці з XIX стагоддзя, мы пакуль што нічога не маглі разабраць: зямля сваё бярэ. Але даследуем!

Дык вось, як высветлілася, сін'ёрамі называлі ў Слуцку яшчэ і выхавацелей гімназіі. Значыцца, былі там людзі, якія ў пэўнай ступені думалі і дбалі пра Беларусь.

У гімназічныя годы А. Абуховіча ўжо шырока хадзілі па руках — распаўсяджваліся ў спісах — творы будучай беларускай літаратурнай класікі: «Энеіда навыварат» Вікенція Равінскага

Адам Перасвет-Солтан
(1792—1863)

(1786—1855), а таксама тэксты «барда беларускага краю» Яна Баршчэўскага (1797—1851), вершы і песні Франца Савіча (1815—1845), крыху пазней «Тарас на Парнасе» Канстанціна Вераніцына (1834—1904), балады і песні Яна Чачота (1796—1847), тэксты Аляксандра Рыпінскага (1811—1900), некаторыя творы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (1808—1884).

Усе яны з'яўляліся лагічным і фактычным доказам працягу літаратурнага жыцця ў нашай Айчыне. Усваю чаргу, яны давалі творчы імпульс паслядоўнікам — у першую чаргу Ф. Багушэвічу і самому А. Абуховічу.

Дарэчы, Францішак Багушэвіч і Альгерд Абуховіч — аднагодкі (1840 года нараджэння), абодва бралі ўдзел у паўстанні пад кіраўніцтвам «ліцьвінскага Марата» — Кастуся Каліноўскага, былі асабіста знаёмы між сабой. І нават дыскутувалі аб становішчы беларускай літаратурнай мовы, аб чым — ніжэй.

Частка 3 КАРОТКІ РАЗГЛЯД ТВОРАЎ А. АБУХОВІЧА

«Мемуары» А. Абуховіча — унікальны документ, каштоўны гістарычны помнік сваёй эпохі і адначасова самабытны літаратурны твор, дзе ў адну мастацка-документальную тканіну сплялося, сплавілася хуткаплыннае і вечнае, прыватнае і агульнае. У мемуарах назапашваўся і плённы вопыт празаічнага маўлення, мастацкай прозы, заўсёды цяжкі для маладой літаратуры. Аўтар-герой гэтага твора паўстае перад чытачамі як шырокадукаваны чалавек еўрапейскай культуры, гуманіст, патрыёт, надзвычай уважлівы да гісторыі і духоўных скарбаў свайго народа. Сам народ бачыцца са старонак мемуараў прыгожым, высокамаральным, духоўна багатым і здольным на барацьбу за лепшую будучыню.

Да гэтай харектарыстыкі творчасці А. Абуховіча, дадзенай Генадзем Кісялёвым, праніклівым літаратурразнаўцам, гісторыкам, пісьменнікам, археографам, даследчыкам інтэлектуальна-духоўнага і сацыяльнопалітычнага развіцця Беларусі, можна толькі дадаць, што пры фольклорным пачатку, пры геніяльнай стылістыцы, скандэнсанасці і метафарычнасці яго

думак і слоў, як і яго жыцця, часам наводзішся на думку аб нейкай там зашыфраванасці, але гэта толькі так здаецца, бо гэта яшчэ значыць, што яго трэба чытаць не похапкі, а ўважліва і, калі хочаце, пранікліва. Гэта тычыцца і яго паэтычных — арыгінальных і перакладных тэкстаў. Як устаноўлена, «Мемуары» ствараліся ў 1894 годзе пераважна ў Слуцку і часткова ў Зарэчны на Глушчыне. Адсутная частка «Мемуараў» — гэта іх сярэдзіна. Пачатак і канец твора, бяспрэчна, — навідавоку.

Вершы і байкі А. Абуховіча пры яго жыцці, на колькі вядома, нідзе не друкаваліся, хаця побач з песнямі, сатырамі і байкамі Ф. Савіча, Ф. Багушэвіча і іншых падзвіжнікаў на ніве нацыянальнай літаратуры былі таксама папулярнымі як у народзе, так і ў дэмакратычных колах інтэлігенцыі. Пасля яго смерці ўсяго чатыры арыгінальныя байкі («Ваўкалак», «Старшыня», «Суд», «Лісіца і воўк») былі апублікованы ў «Беларускім календары» на 1915 год і ў школьнай храстаматы «Родны край».

Як чалавек аб'ектыўны, А. Абуховіч не быў схільны лічыць за сабой права першага ў беларускай літаратуре байкапісца. Ён добра ведаў, што байка — адзін з найбольш дауніх і распаўсюджаных у народзе сатырычных відаў мастацкай творчасці. Байкі стваралі прадстаўнікі старажытнай беларускай літаратуры (Сімяон Полацкі і іншыя), многія іншыя творцы старога і новага часу, ужо не кажучы аб яго сучасніках (Ф. Багушэвіч, Ул. Сыракомля, М. Косіч). Але байкі А. Абуховіча, кажучы фігуральна, сваёй афарыстычнай дасціпнасцю больш чаплялі за живое; яны мелі народную аснову, якой надавалася моцнае побач з асабістым — сацыяльнае гучанне. Вось байка «Ваўкалак» («Чараўніца уракла...»):

*Чараўніца уракла —
Быў я колісъ ваўкалакам,
Бегаў чортам ўздоўж сяла,
І к гавядам поўзаў ракам,
І людскую знаў гаворку,
І з сабакамі з надворку
Гаварыць я спосаб меў.

За гумном раз ціха сеў,
Ажно Лыска прыляцеў, —
Як на панской службе стаў,
Па прыязні ён мне кажа:
— Кінь ты куме, жытло ўражай:
Цяпер марна прападзеши.
А ты ж гэткі спосаб знаеш:
Майму пану стань служыць,
Табе добра будзе жыць.
— Ах ты дурню — думаў я, —
Мне вярнуцца да сяла?
З сваім панам і сялом
Задушыся ты калом!
Хоць галодзен — я свабодзен,
Гдзе мне цягне — там бягу.
На свабодзе прападу,
А ў няволю — не пайду!
Буду вольным ваўкалакам,
Ты ж — на прывязі сабакам!*

Канцоўка байкі — адказ сабаку Лыску на яго пра-
панову ваўкалаку служыць пану-гападару — і лейт-
матыў, і апафеоз байкі. Свабода — вышэйшая каш-
тоўнасць, яна не прадаецца, ніколі нікому не паслу-
гоўвае.

А вось байка «Старшына» і колькі слоў пра яе:

Naučka Tax.

Ceavas'ica urantă;
Byž ja sol'j soši kol'čanam,
Bič hoič crotkam or dočiž-čičča,
i x hawradam pol'čač vasham,
i ludrukam znač hawwam,
i s tabakam i nadwosam
Kawaryč je sposab mien.
Za hawwam var atčka vien
Aho d'yse probacka,-
Jax na ranskaj otčiži etas!·
Pa grijpar'ni jek mien kare:
• Kipi ty, kumie, sy klo tivare;
• Crapies manno propeclajesz,
• A lyri-urank sposab znajen;
• Majmū pann etas ihu ryč
• Tabis dobra ludris ryč!·
- „Ach ty dawomu, dumai' ja:
• Moje marmace da ditka?
• I kawam panam i o trečom,
, Za obcinyava ty "kalone!"
• Choo' habsdriss - ja urabdriss,
" Habs mons arahis - fan hawaryc
• Na urabodri probacka,
• Uh " urabola - nis raydu!
• Budu volnijem monkalom
• Turi - na pryskor' urabosam.

Olgierd Obuchowski

Аутограф байки «Ваўкалац»

Хоць які парадак дай,
Адно тое, братка, знай,
Што крутнёю усей пакруцій
І найлепшэ збаламуціш.

Лъва-манарха воўк прасіў,
Каб вайтом яго зрабіў.
Бо авечкі скроль у бязладдзі
Шкодзяць вельмі ў панскім садзе.
Ды і самі прападаюць,
Бо як жыць яны не знаюць.
І ліса за ім прасіла
(Яе жонка лъва любіла).
Воўк з лісіцаю звязаўся
І як можна, так стараўся:
Дзе прасілі, дзе ўздыхнулі,
Дзе гасцінца падаткнулі,
Каб дабіцца да медалі,
І плацілі, і прасілі, і стагналі...
Леў гаворыць: — Ходзяць толкі,
Што авец з'ядаютъ воўкі.
І сазваць сказаў народ
На звярыны вольны сход,
Паспытаць усіх звярат:
— Воўк ці добры, ці ён гад?
Чыны важна ўсе прыйшли,
Усё начальства тут было,
Ды прычыны не знайшли,
Зла аб воўку не чутно:
Пад судом ён, бач, не быў
І з начальствам добра жыў,
Дык медаль пан войт надзеў
На авечы цэлы хлеў.
А авечкі што сказалі? —

*Іх на сход зусім не звалі,
А ўпісана ў пратаколе,
Што «авечкам дана воля».*

Сюжэтам гэты твор мае падабенства да байкі Івана Крылова «Мирская сходка», але ён напоўнены сваім адметным зместам. Гэта, па сутнасці, новы твор. Сведчаннем таму служыць і зачын байкі, які мае фальклорную аснову. А сацыяльны струмень адчуваеца тут ад першага і да апошняга радка. Расейскія літаратары перакладалі «Старшыну» на сваю мову як арыгінальны твор, напісаны на матэрыйяле беларускага жыцця.

У байке «Суд» Абуховіч выказвае нянявісьць да круцельства ў розных яго праявах і варыянтах, а таксама да адвакатаў самаўладства. Мараль твора — «круцялёў чым разбіраць, лепш абодвух пакараць» — цытаваў (як ужо гаварылася вышэй) у сваіх «Беларусах» Яўхім Карскі.

*Там, дзе пуща, за прасёлкам,
Калісь ліс жыў з шэрым воўкам
І, як весць людская кажа,
Жыло згодна племя ўража;*

Ды да часу.

*Хутка сварка там пайшла;
Ўкрыўдзіў нечым ліс ваўка.*

Дайшло дзела да суда.

Можа, праўда, можа, не —

Адвакаты — два сабакі на судзе.

Кожны брэша, на праціўніка вядзе.

А суддзёю быў глушэй,

Ён разумны ці глупець,

Тое трудна разгадаць,

Адно толькі, як чуваць,

*Што рашиў ён дзела так:
Выгнаць з суду ўсіх сабак,
А воўк з лісам плоцяць итраф.
Воўк — бо хлусіць ён напрасна,
Ліс — бо злодзей.*

*Гэта ясна:
Круцялёў чым разбіраць,
Лепш абодвух пакараць*

У байке «Воўк і лісіца» А. Абуховіч зноў жа мараль свайго твору пашырае на свет людзей, якія ў сваіх паводзінах часам горшыя за «братоў наших меншых»

*«На табе, нябожа,
Што мне нязгожа».*

*Раз папалася лісіцы
Ажно трыв злавіць курыцы.
Падушыла; дзве з іх з'ела,
Трэцю скрыла. Сама села
— Як на працы — пад стажком.
Воўк галодны йшоў нішком.
А што з кумою быў знаём,
То такую рэч павёў:
— Ах сястрыца, — кажа кум, —
Я ад рання браў на вум,
Каб што-кольвек мне пад'есci,
А тут на злосць негдзе ўлезci.
Падхапiў бы я хоць птушику...
Да авец падходзiў збочку,
Ды пастух чупрыну чэша,
І сабака прытым брэша, —
Падступiца няма складу!..
Дай ты кумка, яку раду?!*

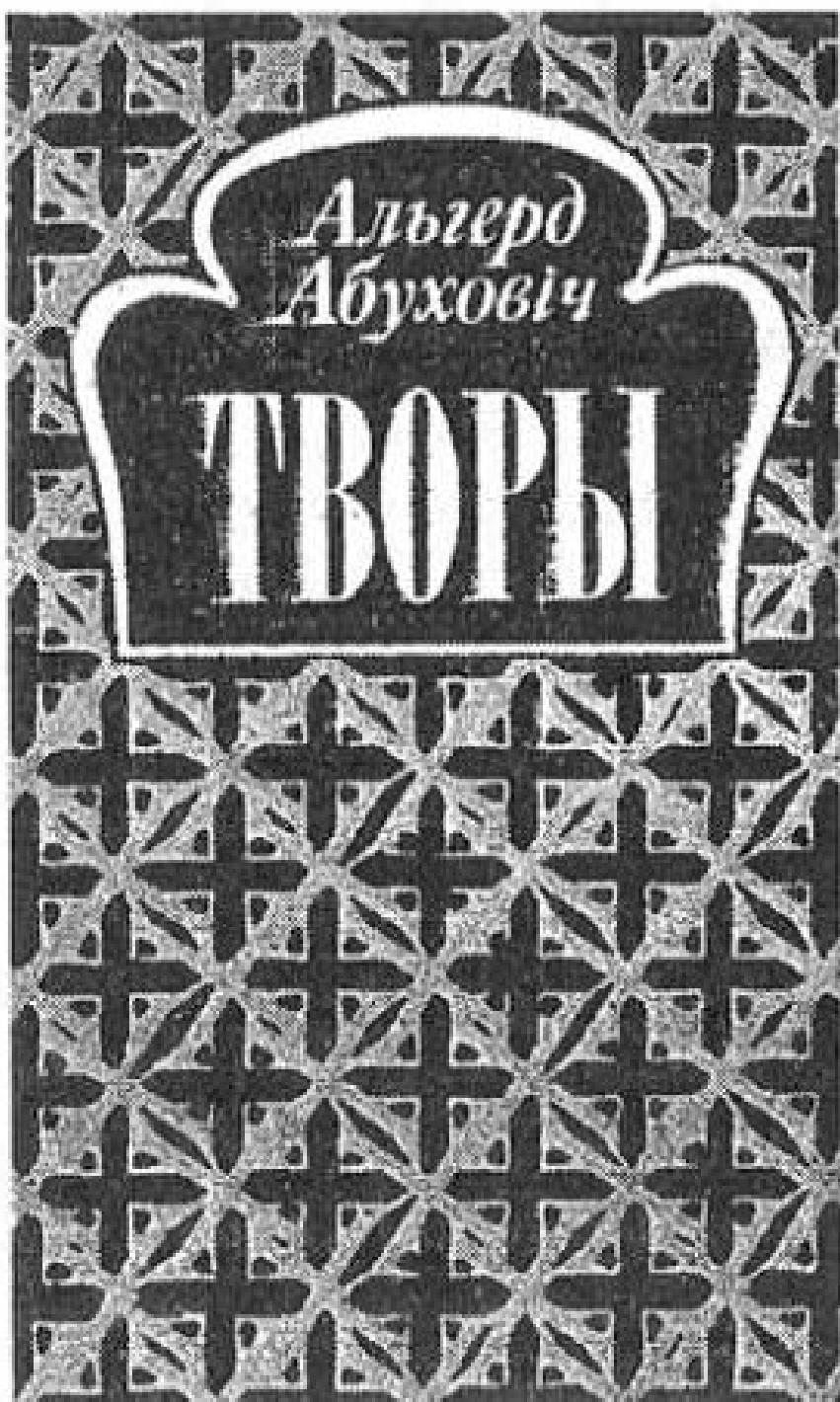
— Ох, мой куме даражэнъкі!
То ж стог сена цалюсенькі.
Еж, як хочаи — не шкадую,
Хоць апошнім, ды частую!
— Дзякуй, дзякуй! — сказаў шэры
І пацягся без вячёры.

Па сведчанні Язэпа Дылы, аўтар чытаў свае байкі з вялікім майстэрствам, пераўасабляючы сябе ў баечных персанажаў, адначасова захоўваючы за імі толькі для іх уласцівия тоны і жэсты. Яго з захапленнем слухалі і часта дружна смяяліся.

Асаблівай увагі заслугоўвае верш, можна смела сцвярджаць — праграмны для А. Абуховіча — «Дума а Каралю XII», упершыню надрукаваны ў газеце «Гоман» (1916 год, № 49 ад 1 жніўня).

Застаўчыся ў рэчышчы крытычнага рэалізму, А. Абуховіч не пакідае тут рамантычнай манеры. Гэта было характэрна для многіх пачынальнікаў новай беларускай літаратуры.

Некаторыя з даследчыкаў бачаць у гэтым вершы нетрывіяльны погляд на гісторыю. А яго нетрывіяльнасць, хутчэй за ўсё, у прарочым поглядзе на гісторыю. І ці не таму гэтыя іншыя пазбягаюць мажлівасці раскрыць сэн-

савыя і прасторавыя думкі названага твора. І яшчэ іх кан'юнктура дыктувалася часам, у якім яны жылі або жывуць.

У «Думе...» прадстаўлены тры асобы Паўночнай вайны (пачатак XVIII ст.) — гетман Мазепа, маскоўскі цар Петр I і шведскі кароль Карл XII. Апроч апошняга, двое першых прама не называюцца, але ўсё ж пазнаюцца.

*Зоры паўночны кроўю пылаюць,
Снежны чырвониюць прасторы;
Людзям варожбы ліхі звяишаюць
Зораў паўночных разоры.*

*Ось тры малойцы, — з асобна кожны, —
Буйныя думы гналі з укрыця;
На поўнач кідалі ўзгляды трывожны
З мыслю, што стрэнуць у жыці.*

*Той каraleўскай жадаў кароны, —
Не ёбаў чесці ў патомных,
Каб толькі д'ядэм меці злачоны
На скронях сваіх нікчомных.*

*Гэты, дзе поўнач, зроджэн на цара,
Імператарам меў стацца,
Хоць баранілі народ і вера
Айчызне з грунту змяняца.*

*Дала абодвым зляя фартуна
Сваіх дасцігci намераў:
Першы на Польшу кінуў ىалуны,
А той расширыў моц цараў.*

*Трэці, на стромкай апёрысьці скалі,
Дзе вілі гнёзды саколы,*

*Думаў прайначыць злой долі шалі,
Не дбаў аб цяжкі мазолі.*

*Зоры шырока неба крываваюць,
Крываваюць землі і воды, —
Гэтак шырока твае расславяць,
Манаршэ імя народы.*

*К ішчасцю народаў, дзля іхнай славы
Агністо біло ў ім сэриэ...
Будзьце ж пракляты, палі Палтавы,
І ты, народаў мардэра!*

*Памерклі зоры, памеркла слава,
Русь у няволі марнее;
З гробу Кароля, з поля Палтавы
Устаньце, народаў надзеi!*

Русь ва ўяўленні паэта — гэта і Украіна, і Беларусь, і славяне ў Расійская дзяржаве.

Палемізуючы з А. Пушкіным па Палтаве, А. Абуховіч меў свой уласны погляд на постаць Карла XII, як расійскі паэт-рамантык — на Напалеона. Успомнім пушкінскае «К морю» («Прощай, свободная стихия...»).

*Одна скала, гробница славы...
Там погружались в хладный сон
Воспоминанья величавы:
Там угасал Наполеон.
Там он почил среди мучений.
И вслед за ним, как бури шум,
Другой от нас умчался гений,
Другой властитель наших дум.*

Гэты верш напісаны ў 1824 годзе — годзе смерці Дж. Байрана — другога, па Пушкіну, генія. Першы ж геній з пункту гледжання Пушкіна — Напалеон — памёр у 1821 годзе. З геніем Байрана ўсё зразумела, а вось геній Напалеона — у тым, што ён (перш за ўсё) разбураў феадальныя парадкі ў Еўропе. А да яго, на думку А. Абуховіча, гэта ўжо рабіў шведскі кароль і палкаводзец, пратэстант Карл XII (1682—1718). Нагадаем, што А. Абуховіч таксама спавядаў пратэстантызм.

Безумоўна, натуры і Карла XII і Напалеона, да ўсяго, былі яшчэ і авантурныя. Гэта былі яшчэ і заваёунікі, што імкнуліся стварыць кожны сваю імперыю. Але ж гэта адначасова адлюстроўвала і грамадска-цывілізацыйны працэс планетарнага размаху. Што ж тычыцца гетмана І. Мазепы, то ён, па А. Абуховічу, меў планы на карону Рэчы Паспалітай.

* * *

Агульнаўпрызнана, што А. Абуховіч стаіць ля вытокаў мемуарыстыкі і мастацкай прозы новай беларускай літаратуры. Доказам таму — яго непаўторныя па высокай маральнасці, аб'ёмнасці інфармацыі, крынічнасці і вобразнасці мовы «Мемуары» («З папераў Альгерда Абуховіча») — мастацкі летапіс вялікага адrezку часу, помнік прыгожага пісьменства. Заўважым, што яго празаічныя тэксты

Язэп Дыла ў сталым узросце

супраджаліся часам (да месца) кароткімі арыгінальнымі вершаванымі ўстаўкамі.

Як вершы і байкі, «Мемуары» паэта таксама «хадзілі па руках» і невялікай сваёй часткай трапілі ў 1916 годзе на старонкі газеты «Гоман» (№ 33—40, 49). Па сцверджаннях некаторых літаратараў, публікацыю гэту ажыццяўляў Вацлаў Ластоўскі. Але гэта, бяспрэчна, не так. А каб было так, то В. Ластоўскі ніколі не дапусціў бы блытаніны ў датах іх напісання і ў гдзе смерці аўтара. Але гэта ўжо іншая гісторыя.

Невялікія аб'ёмам (крыху больш аўтарскага аркуша), мемуары складаюцца з дванаццаці адносна самастойных, па жанры — амаль вершаў у прозе, настоеных на высокай маральнасці раздзелаў. Кожны з іх мае свой загаловак. Вось яны:

Некаторыя моманты з гэтых раздзелаў ужо прыводзіліся вышэй, а некаторыя варта падаць цяпер. У першым раздзеле («Успаміны Кіева»), праецыруючы на свой першы візіт у Кіеў (1852 г.) візіт 1878 года, А. Абуховіч піша:

Быў ён [тэатр. — Я. Г.] на Падолі мураваны, брудны, цесны і цёмны. Ігралі дзве нейкія штукі: польскую і расійскую, здаецца, што ў абодвух было мардабойства, і памятаю, што ў расійской былі нейкія брыдкія слова... Хоць у тэатры ігралі штукі па-польску, але на вуліцах мовы польскай, даслоўна, не чую.

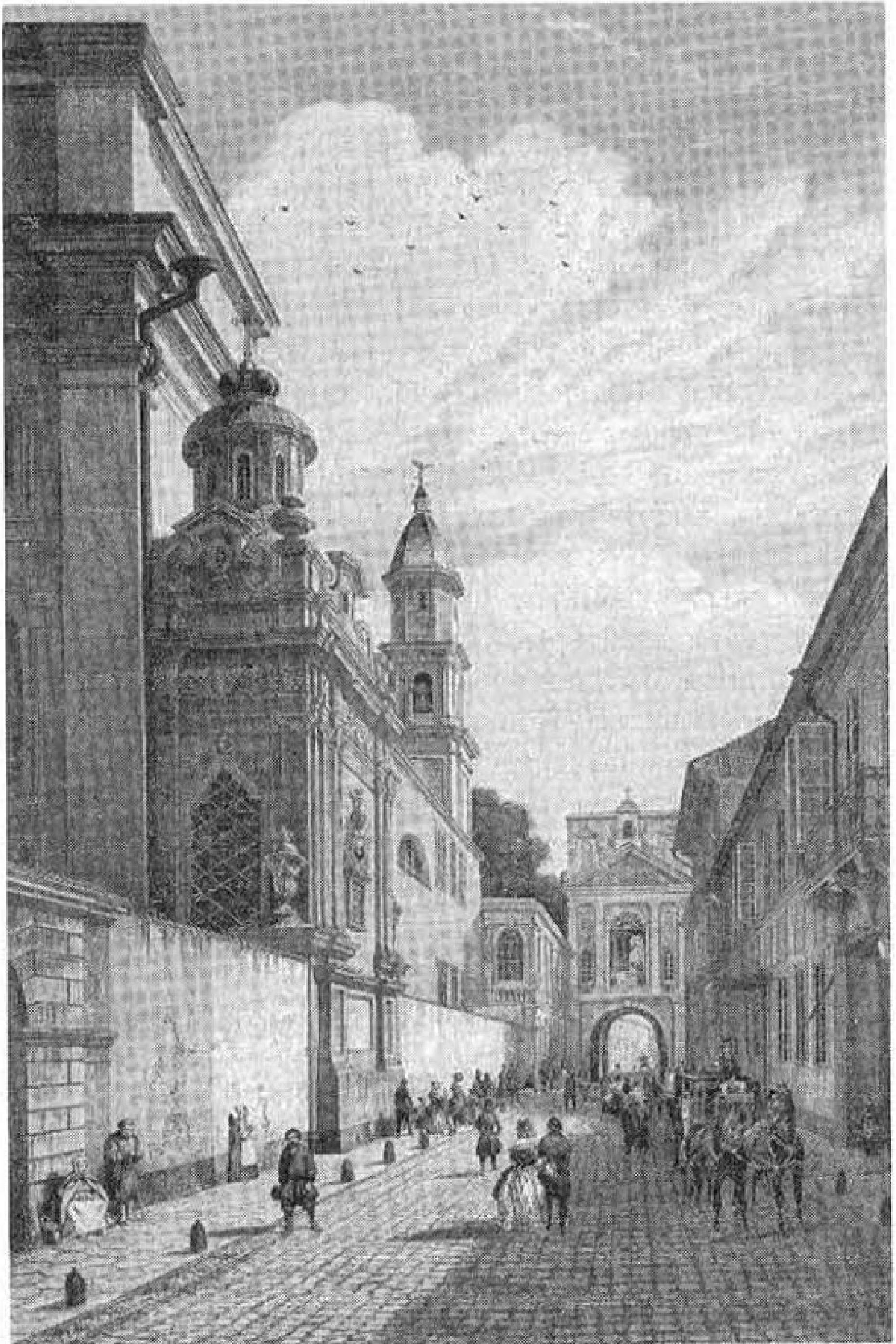
Цікавы ў гэтым раздзеле аповяд пра Пушчыка, былога дзекабрыста. Пушчык — гэта Міхаіл Пушчын (1800—1869), брат таксама дзекабрыста Івана Пушчына, блізкага сябра паэта А. С. Пушкіна. Дык вось М. І. Пушчын быў арыштаваны 15 снежня 1825 года і прыгавораны расійскім Вярхоўным су-

дом да пазбаўлення чыну і дваранства, разжалаваны з камандзіра коннага эскадрона Сямёнаўскага палка ў радавыя.

У 1857 годзе адпаведна з царскім ўказам (1856 г.) аб амністыі падсудных паследавала рашэнне расійскага Сената вярнуць яму ранейшы чын. У 1865 годзе гэты былы дзекабрыст і пацярпелы за дзекабрызм пажалаваны ў генерал-маёры і прызначаны каменданатам Бабруйскай крэпасці — адным з апірышчаў самадзяржаўя і каланіялізму на нашай зямлі. Меў маёнтак у Парычах; сёння гэта гарадскі пасёлак Светлагорскага раёна Гомельскай вобласці. Аўтар успамінаў «Сустрэча з Пушкіным за Каўказам». І вось што распавядае пра яго А. Абуховіч:

...жыў у нашым баку п. Пушчык, абывацель, расіец, эксдзекабрыст, скінуты з палкоўніка гвардыі ў салдаты (быццам мучанік ідэі, сын свабоды). Гэты Пушчык расказваў апасля ў салоне вось як аб гэтай экзекуцыі: «Дагледзеў я, што з нейкага часу да кавы даюць мне заместа смятанкі — малако, і то штораз радзейшае. Доўгі час не прыбраўся я сказаць аб гэтым, але раз уначы не мог я спаць: боль раны (з тых часоў, як быў салдатам) страшэнна мне дакучала, а раніцай заместа смятанкі дастаю сівое малачко. Гэта мяне зазлавала. Дык, нічога не кажучы, кажу эканомам (нават і імёны памятаю: Аляксандру і Антону) склікаць усю бабскую службу ў кантору — канто-ра побач стайні, дзяўчатаы на зазыў хлапцоў вясёла папрыбягалі, і тут пачалася расправа. Фурманы Сцёпка і Тодар як адлічылі кожнай па 50, то ўсё наладзілася, хоць, можа, азадкі схудлі, але малако патлусцела».

Пан Пушчык расказаў з гумарам, і гэта ў той час трапляла ўсім да пераканання.

Вільня. Вастрабрамські кут

Другі раздзел («Палажэнне сялян») як працяг першага таксама распавяддае пераважна пра палажэнне прыгонных.

Раздзел трэці («Мая кніжка») расказвае пра найлепшыя часы жыцця аўтара ў Жэневе і «Аб наследванні Хрысту» Т. Кемпійскага, а таксама аб абставінах, звязаных з гэтай кнігай. У чацвёртым раздзеле («Мой дзед»), пачынаючы з вершаванай устаўкі, аўтар цёпла рапавяддае пра свайго дзеда Юзефа графа Бандынэлі — паўстанца (1794, 1831 гг.) і «баніта» — выгнанніка. Аўтарская шчырасць і праўда ў пятym раздзеле («Мая жонка») дасягае апагея. І заканчваецца ён, як спавядальная малітва: «У Тваіх руках, Божа, суд суд справядлівы...»

Аб змесце шостага раздзела («Граф Бандынэлі») ужо распавяддалася вышэй.

Асаблівай увагі заслугоўвае сёмы раздзел («Міраслаўскі»). Тут аўтар без саркастычных алюзій і інвектываў, але высакародна-бязлітасна, амаль знішчальна (але зноў жа — заслужана), характэрны заснаваны аднаго з варшаўскіх кіраўнікоў паўстання 1863—1864 гадоў Людвіка Міраслаўскага, піша пра яго:

Сходкі былі саўсім прыятныя, а генерал Міраслаўскі* забаўляў кампанію сваёй зручнай і дасціп-

* Л. Міраслаўскі або Мераслаўскі (1814—1878) — польскі палітычны дзеяч, пісьменнік, ваенны гісторык, генерал. Удзельнік паўстання 1830—31. Потым у эміграцыі, член масонскай ложы. У 1834—36 дзеяч «Маладой Польшчы», з 1839 — Аб'яднання польскай эміграцыі. У 1861—62 кіраваў польскай вайсковай школай у Генуі (Італіі). Гэту школу наведваў і А. Абуховіч. У 1862 г. рэзка выступаў супраць крыла «чырвоных» у Цэнтральным нацыянальным камітэце і заснаваў апазіцыйны нацыянальны камітэт, адстойваў канцепцыю аднаўлення Польшчы (не Рэчы Паспалітай многіх народаў!) у межах да трох падзелаў Кароны і Княства; не прызнаваў нацыянальных асаблівасцей Беларусі (Літвы), Украіны, Жмудзі (Летувы). У пачатку паўстання 1863—64 лічыўся яго дыктатаром. пацярпеў два паражэнні і выехаў у Францыю.

най размовай. Быў гэта, само сабой, шарлатан, але вельмі сімпатычны. Асыпаў нас патрыятычнымі фразамі і страляў вострым гумарам у сваіх палітычных праціўнікаў. З выгляду быў незвычайна гожы, душаўкладны, так што на дэмакрата саўсім не выглядаў, хутчэй на актора, бо і быў-такі камедыянтам. Ён узяў многае на сваё сумленне, прыспяшаючы здарэнні 1863 года. Часцю апраўдвае яго тое, што край знаў ён толькі з расказаў нейкіх паноў сваякоў ды мяшчан варшаўскіх, каторыя самі ведалі мала аб краю ды баялі, як аб жалезным воўку, а толькі патураючы шляхце, слалі сабе сцежкі да кар'еры...

Міраслаўскі ў мутнай вадзе рыбы не лавіў, але затое заўсёды гатоў быў у муці сабраць жменьку гразі, каб кінуць у вочы сваім палітычным праціўнікам. Не гэткага крою павінны быць стаўпы нарадаў, уваскрасіцелі Бацькаўшчыны!

І сапраўды гэты вербальны (слоўны) партрэт адпавядае арыгіналу.

У восьмым раздзеле («Дзве смерці») з вялікай сімпатыяй і прыязнасцю распавядца пра Адама Перасвет-Солтана з роду Сыракомляў і Марка Узлоўскага — блізкіх па слуцкім маленстве і слуцкай гімназіі.

У дзевятым раздзеле («П. П. Дашкевічу»), падаючы радаводную Дашкевічаў, пісьменнік спыняеца на прадстаўніках гэтага шляхецкага гнязда, якія актыўна ўдзельнічалі ў вызваленчай барацьбе нашага народа.

Дзесяты раздзел («Літаратурнае апраўданне») пачынаеца так:

Праглядаючы мае вершы, Францішак Багушэвіч зрабіў увагу, што ў мяне не ўсюды бываюць уласцівыя беларускай мове акцэнты. На гэта я яму адпісаў:

У гаворцы ёсь ружніца
Між маю і Тваей:
Маей — пушчы, Птыч граніца,
Ты — Панарскі салавей!..

Тут трэба патлумачыць, што «ружніца» (польску) — «розніца»), Птыч — рака Пціч, Панарскі — паняцце геаграфічнае, ад Панарскіх гор каля Вільні.

Гэта значыць, што на Беларусі ёсь многа асобных дыялектаў-гутарак, і ў гаворцы між Магілёвам и Днеправым, Мозырам і Гродняй бывае вялікая розніца не толькі ў акцэнтах, але ёсь і многа цікавых правінцыяналізмаў...

Мне перш за ўсё ідзе аб тое, каб выказаць, што я хачу, каб пачулі мысль маю і каб слова карэнныя беларускія пры помачы нашай літаратуры атрымалі як найшырэйшае абывацельства. І дзеля гэтага я не сцясняю свайго дыялекту, ужываючы слова і звароты агульнабеларускія. Гэтак паступаючы, я кладу ў літаратуру свой прыродны дыялект беларускай мовы, даючы найлепшае з яго. У канцы невядома яшчэ, каторы дыялект беларускі пераможа.

Далей ён дае прыклад з французскай мовы і завяршае:

Гэта трэба памятаць і нашым літаратарам і пуританізмам не забаўляцца!

У адзінаццатым раздзеле («Спас 20/VII 1904» [трэба 1894. — Я. Г.] сярод апісання розных бытавых пытанняў, падзей і асоб на і вакол яго малой радзімы пісьменнік асаблівую ўвагу надае тэме паўстання 1831 г. і пратэсту простых людзей у асобе бунтара, сялянскага рэвалюцыянера Пёравіча (Пёркі) супраць існующага ладу.

Сяляне яго вельмі ждалі, нейкія надзеі загараліся ў іх пры ўспамінах аб ім, але ўсё гэта пакрыта было та-емнасцю. Пёравіч, уцёкшы з салдатаў, укрываўся; — начамі ён часам прыходзіў да майго бацькі, што за-звычай было прычынай вялікага перапалоху. Казаў заўсёды, што памсціца на панох. Каля Солетнік [мясцовасць. — Я. Г.] часцей паяўляўся і там ён загінуў... Быў гэта, мабыць, чалавек незвычайны, калі, будучы банітам [выгнаннікам, падпольшчыкам. — Я. Г.], вынятym з-пад права, праз 20 гадоў тримаў у гразе амаль цэлы павет. І хоць паходзіў з сялян, але быў чалавекам вельмі адукаўанным, уроды гожай, мілы і красамоўны. Захаванне між сялянамі меў незвычайнае. Насіўся з нейкімі рэфарматарскімі планамі і для сваёй справы еднаў прыхільнікаў між сялянамі толькі.

Па смерці Пёравіча яго рэфарматарскімі планамі зацікаўілася жандармерыя, было следства. Сяляне адчапіліся нічога не веданнем, шляхта не рада ішла на гутаркі аб сваім ворагу. Следства скончылася зданнем ў салдаты двух нічым няявінных сялян. Расказвалі сяляне ў вялікай тайніцы аб нейкіх «гра-матах», недзе пераховываных у вучнёў Пёравіча. За год 10—15 справа гэта саўсім заглохла.

Да партрэту Пёравіча (Пёркі), намаляванага арыгінальной, свежай, абуховічаўской беларускай мовай, можна, падагульняюча, дадаць, што быў ён нашым Кармялюком*.

* Кармялюк Усцім (1787—1835), кіраўнік сялянскага руху ва Украіне ў першай палове XIX ст. У 1812 г. за непарарадкованне памешчыку згадзены ў салдаты, адкуль уцёк і узначаліў сялянскі рух у Падольскай губерні. Адбраныя ў памешчыкаў маёмы і грошы раздаваў прыгонным. Чатыры разы быў прыгавораны да катаргі ў Сібіры, адкуль уцякаў. Забіты з засады.

У 12-м раздзеле («Дзяды») адчуваецца містычна сувязь з «Дзядамі» А. Міцкевіча. Тут аўтар успамінае часы, «поўныя ясных надзеяў» (1862 год, пярэдадзень паўстання), як ён у Парыжы з сябрамі праз вайсковую гульню рыхтаваліся да будучага паўстання і як гэта да яго ў наёмнае жытло, па выкліку суседзяў, з'явілася паліцыя. Ёй растлумачылі, што сёння дзень памінання продкаў, і іх шум — «рэч абрадавая, патрыятычная». І вельмі шчымліва гучаць яго пазнейшыя слова:

Я, дзеля пашанавання сягонняшняга вечару дзядоў, выйшаў на мост [у Слуцку, куды і мы можам сёння выйсці, хаця ўжо і мост там не той і рака — не рака, а ракулка; але ўсё ж. — Я. Г.], каб падумаць аб памёршай радзіне і прыяцелях. Я саўсім спакоен, нішто маіх думак не трывожыць. Няхай жа думкі мае будуць трывнай хаўтурнай дзедаўскай, майм антэнатам [продкам, прашчуром. — Я. Г.].

І яшчэ звернемся да Г. Кісялёва:

Люблю перачытваць мемуары Альгерда Абуховіча — гэты невялікі, але надзвычай ёмісты твор беларускай літаратуры XIX ст. Яны прывабліваюць не толькі цікавым зместам, але і каларытнасцю замалёвак, свабоднай, раскаванай формай, жывой мовай, шчырасцю. Кавалкі ўспамінаў вельмі лёгка спалучаюцца тут з дзённіковымі запісамі, з роздумам па розных пытаннях, з завершанымі радкамі.

Частка 4 ДАСЛЕДЧЫКІ А. АБУХОВІЧА

Колькі слоў пра даследчыкаў жыцця і творчасці А. Абуховіча, публікатараў яго тэкстаў. Дыяпазон творчых зацікаўленняў і намаганняў пісьменніка-

дэмакрата быў вельмі шырокі: вершы, байкі, пераклады, мемуарыстыка і інш. На вялікі жаль, са здейсненага пісьменнікам да нас дайшоў мізер, як, скажам, той жа мізер з фактологіі яго жыцця, жыцця яго твораў і іх асаблівасцей. Але для нас, беларусаў, ён не менш значны, чым для прыхільнікаў бессмяротнай сусветнай лірычнай паэзіі мізер тэкстаў і фактаў жыцця старжытнагрэчаскай паэткі Сафо (Сапфо).

Будзем памятаць, што ўсё ж нейкі плён у справе раскрыцця феномена А. Абуховіча ёсць. Для гэтага прадуктыўна папрацавалі такія нястомныя інтэлектуальна-духоўныя пошукавікі, як Яўхім Карскі (1860—1931), Язэп Дыла (1880—1973), Вацлаў Ластоўскі (1883—1938), Максім Гарэцкі (1893—1938), Сцяпан

Майхровіч (1908—1981), Янка Казека (1915—2004), Рыгор Родчанка (1929—1994), Генадзь Кісялёў (1931—2008), Алег Лойка (1931—2008), Генадзь Каханоўскі (1936—1994), Уладзімір Казбярук (1923 г.н.), Уладзімір Содаль (1937 г.н.)... Кожны з іх сказаў сваё для раскрыцця вобраза аўтара «Мемуараў», баек, вершаў і вартасці гістарычна-літаратурнай значнасці гэтих твораў.

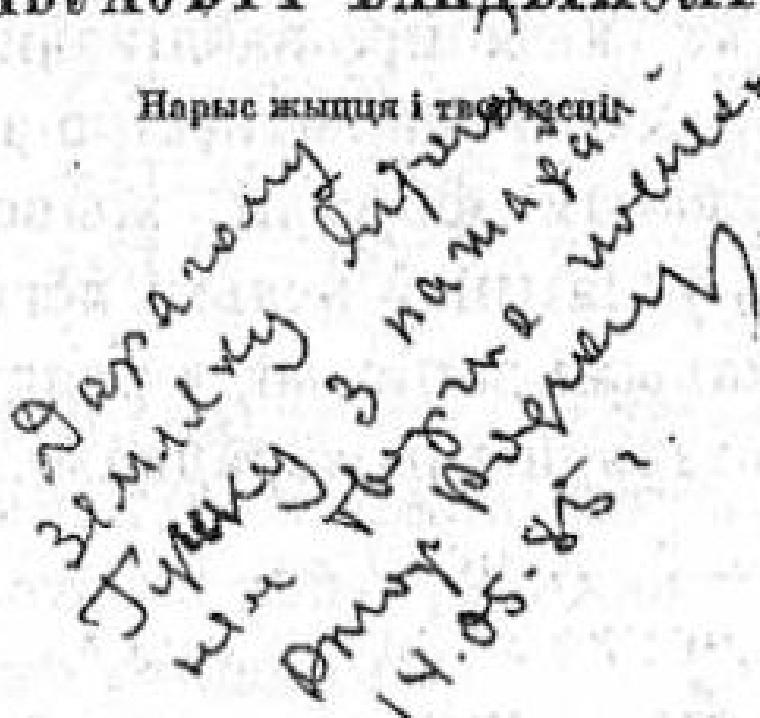
Але асаблівай увагі і ўдзячнасці ў гэтай справе, безумоўна, заслугоўвае слуцкі краязнаўца, фаль-

Рыгор Родчанка

АЛЬГЕРД

АБУХОВІЧ-БАНДЫНЭЛІ

Нарыс жыцця і творчества

МІНСК
«МАСТАЦКАЯ ЛІТАРАТУРА»
1984

Тытул кнігі Р. Родчанкі

Вуліца імя Альгерда Абуховіча ў Слуцку

кларыст і паэт, нястомны пошукавік Рыгор Віктаравіч Родчанка.

Паходзіў ён па бацькоўскай лініі з того роду Родчанкаў, з якога выйшаў і знакаміты А. М. Родчанка (1891—1956) — рускі дызайнер, графік, майстар фотамастацтва, мастак тэатра і кіно, сябра паэта Уладзіміра Маякоўскага. Маці Родчанкі належала да роду Жылкаў, з якога выйшаў выбітны беларускі паэт Уладзімір Жылка. Р. Родчанка прыйшоў прама і «архіўна» па слядах Абуховіча па ўсёй Беларусі і за яе межамі. Вядома, гэта ні ў якім разе не значыць, што ўсё неабходнае знайдзена. Родчанкам адшуканы метрычны выпіс аб нараджэнні пісьменніка-дэмакрата. З дапамогай сасланага калісьці ворагамі беларушчыны ў Саратаву «нацдэма» Я. Дылы ён адшукаў магілу А. Абуховіча ў Слуцку, напісаў і выдаў книгу «Альгерд Абуховіч-Бандынэлі», выдаў «Творы» Абуховіча, напісаўшы да іх прадмову і склаўшы каментары.

З ініцыятывы і стараннямі Р. Родчанкі мастак Міхаіл Вецік стварыў партрэт А. Абуховіча-Бандынэлі. А дарэчы, творы самога ж Родчанкі — арыгінальнага і неардынарнага аўтара і чалавека — ужо каторы год ляжаць і не выдаюцца ў холдзінгу «Літаратура і мастацтва», затое яго кіраунікі сябе і сваіх блізкіх выдаюць там і перавыдаюць рэгулярна і звышрэгулярна.

І яшчэ колькі слоў пра тое, як ушанавана (пазбягаем слова «ўвекавечана») памяць Абуховіча — чалавека, які справай і словам даў і дае праніzlівы і шчымлівы ўрок любові да Радзімы, праўды і справядлівасці, чыё імя займае пачэснае месца сярод імён — заснавальнікаў новай беларускай літаратуры. Пры ўсёй цяжкасці выживання і захавання беларускай памяці ўсё ж на гэты конт тут зроблена тое-сёе адносна Абуховіча. Так, імя

*Памятны знак у гонар Альгерда Абуховіча
каля будынка сельскага дома ў Калаціах*

пісьменніка з інфармацыяй пра яго жыццё і творчасць прысутнічае ў многіх гуманітарнага накірунку беларускіх энцыклапедычных выданнях, у большасці падручнікаў і дапаможнікаў па беларускай літаратуре. Яго імем у мікрараёне Навадворцы горада Слуцка названы вуліца і завулак.

Ушанавана памяць аб ім і ў Калацічах: там, каля будынка сельскага дома культуры ўстаноўлены памятны знак у гонар графа-дэмакрата.

У калекцыі прыватнага мастацкага музея Анатоля Белага ў горадзе Старая Дарога знаходзіцца барэльеф «Альгерд Абуховіч-Бандынэлі» работы скульптара Уладзіміра Мелехава. Зместам і формай гэты твор вельмі добра пасаваў бы да будынка сённяшній 1-й гімназіі г. Слуцка, дзе калісь знаходзілася кальвінская вучэльня, у якой усвой часвучыўся А. Абуховіч і працаваў у наш час Р. Родчанка.

Сучасны паэт Віктар Шніп у прасторы створаных ім балад мае і «Баладу Абуховіча».

Аўтар гэтага нарыса апублікаваў у 2001 годзе паэму трохрадкоўяў «Сэрца на верхавіне збору» (Альгерд Абуховіч) з прысвячэннем светлай памяці Рыгора Віктаравіча Родчанкі.

Частка 5 ЛЁС ЛІТАРАТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ А. АБУХОВІЧА

А цяпер пра самае галоўнае, самае трывожнае, балючае і, бадай што, драматычнае, калі не трагічнае для духоўнага жыцця Беларусі — пра літаратурную спадчыну А. Абуховіча. На працягу колькіх дзесяцігоддзяў пісьменнік-дэмакрат, вялікі майстар слова пісаў

арыгінальныя тэксты (вершы, байкі, прозу і іншае), рабіў пераклады з замежных моваў, ліставаўся з рознымі адрасатамі. Нельга не думаць, што каб мы мелі гэты здабытак сёння, то ён быў бы ў дзесяткі, а то і ў сотні разоў большы, чымся тое, што маём. Прынамсі, гэты здабытак быў бы не меншы, чым ад Ф. Багушэвіча. Але, як казаў апошні: «Бог не роўна дзеліць».

У свой час Я. Карскі, М. Багдановіч і М. Гарэцкі гаварылі пра шматлікія рукапісы А. Абуховіча. Так, Я. Карскі ў 3-м томе сваіх «Беларусаў» сярод розных спрэчных сцверджанняў у адрас А. Абуховіча цытуе маральную выснову байкі «Суд» («...круцялёў чым разбіраць, лепш абодвых пакараць»).

Максім Багдановіч — адзін з наших першых літаратурных крытыкаў — у 1915 годзе ў артыкуле «Белорусское возрождение» пісаў:

Ольгерд Обухович, живший в Слуцке и оставилший, кроме массы оригинальных стихотворений, переводы из Мицкевича, Сырокомли, Лермонтова...

На карысць і колькаснай значнасці (многа!) твораў А. Абуховіча сведчыў у сваёй «Гісторыі беларускае літаратуры» М. Гарэцкі — заснавальнік беларускай літаратурнай крытыкі: «Абуховіч пісаў па-беларуску многа». Але дзе яно тое многа, што з ім сталася, які лёс напаткаў яго?! Калі яно «жывое», то дзе захоўваецца, а калі яно яшчэ і «палоннае», дык як яго вызваліць?! Пытанні, пытанні, пытанні...

У рэчышчы гэтих пытанняў заслугоўвае вялікай увагі любая думка-меркаванне, любы крок па высвятленні лёсу спадчыны нашага вялікага суродзіча. Але вернемся да спробаў, а таксама разваг на шляху пошукаў тэкстаў А. Абуховіча. Асабліва тут

вызначыўся нястомны Р. Родчанка. Ён у выніку сваіх рупных захадаў, скажам прама, накідаў схему, адпаведна якой маглі «перамяшчацца» творчыя здабыткі літаратара-дэмакрата. Пакінуўшы радавое гняздо ў Калацічах (канец 70-х — пачатак 80-х гг. XIX ст.), А. Абуховіч, стала жывучы (кватаруючы) у Слуцку ў дому Хведаровічаў, аж амаль да апошніх дзён свайго жыцця займаўся там літаратурнай дзейнасцю. Можна ўяўіць, колькі пасля яго засталося папер з яго напрацоўкамі.

Дык вось, паводле пасылаў Я. Дылы, Р. Родчанкі і іншых, аўтар гэтага нарыса мяркуе, што перад сыходам у багадзельню цяжка хворы пісьменнік некаторую частку сваёй бібліятэкі і рукапісаў перадаў у ненадзейныя руکі К. Аколава, усё ж спадзеючыся на нейкую лепшую перспектыву. Але ж, як ужо гаварылася, былы паплечнік па паўстанні 1863 года не падзяляў поглядаў А. Абуховіча на беларускі народ, на беларушчыну і беларусіку.

Далей адбывалася, верагодней за ўсё, так. Аколаў у 1913 ці 1914 годзе пераязджае з часткай архіва Абуховіча да сына Леонарда ў Варшаву, дзе хутка памірае. У 1924 годзе са Слуцка ў Варшаву пераязджае і дачка Аколава — І. Хадакоўская. Не выключана, што і яна штосьці абуховічаўскую вывезла з сабой да палікаў. Аколаў малодшы

Помнік на магіле
Альгерда Абуховіча ў Слуцку

(Л. Аколаў) да вайны быў дырэкторам музея Адама Міцкевіча, памёр у 1960 годзе. З гэтай і каля гэтай крыніц пакуль што нічога патрэбнага не выяўлена. Праўда, Адам Мальдзіс адшукаў у Польшчы рукапісы перакладаў А. Абуховіча на польскую мову баек І. Крылова «Вяльможа» і «Малпа і люстэрка». І гэта наводзіць на раздум.

А яшчэ тут у тэму просіцца татарска-польска-беларускі эпізод трыццацігадовай даўнасці, калі Беластоцкая газета «Ніва» ў адным з сваіх нумароў змясціла матэрыял Мацея Канапацкага (аднаго з актывістаў згуртавання татараў у Польшчы), у якім гаварылася аб двух сыштках беларускіх вершаў Адама Міцкевіча, якія захоўваюцца ў бібліятэцы Ватыкана. Пазней стала вядома, што з М. Канапацкім пэўныя польскія дзяржаўныя органы правялі пэўную работу, каб ён надалей памоўчваў. Дарэчы, у тым матэрыяле было і двухрадкоўе з аднаго з тых сышткаў, адрасаванае спрачальнікам па пытаннях чыёйсьці вінаватасці ў развале Рэчы Паспалітай:

*Na Bożym sudzie
Usim i żorii budzie...*

Ці яшчэ такі факт, калі сын А. Міцкевіча — Уладзіслаў — на карысць пальшчызыны выкасоўваў з творчай літаратурнай спадчыны свайго бацькі як моўныя, так і не толькі моўныя беларусізмы.

Але вернемся да дому Хведаровічаў у Слуцку. За кароткі час да сваёй смерці А. Абуховіч апынуўся ў гародской багадзельні, а яго кніжна-рукапісныя скарбы, за выняткам таго, што ён даверыў К. Аколаву, былі падніятыя на гарышча дома. І праляжалі яны там аж да 1928 года, калі хата Хведаровіча щераз акт куп-

лі-продажу перайшла да Барташэвічаў. Далей, па сло-вах Р. Родчанкі, у пачатку 30-х гадоў нехта данёс, што ў Барташэвічаў ёсьць золата. У іх зрабілі ператрус. Знайшлі не золата, а на гарышчы «кучу папераў з чалавечы рост» і арыштавалі гаспадара дома. А. Абуховіч, як сведцаць яго аўтографы, пісаў не кірыліцаю, а лацін-кай. Той, хто рабіў ператрус, канечне, нейкі Швондзер, відаць, палічыў рукапісы не беларускімі, а польскімі.

Раніцай наступнага дня да дома Барташэвічаў падагналі балагольскую падводу, нагрузілі на яе карзіны з рукапісамі, скруткі папер і кніжкі, сярод якіх была энцыклапедыя ў сінім пераплёце. Пра ўсё

Альгерд Абуховіч-Бандынэлі
(Мастак Ул. Мелехаў, 2005. Бронза, 34 × 25 см)

гэта рассказвалі Р. Родчанку старая Барташэвічыха, яе дачка і сын. Падчас той гутаркі (1966—1967) Наталлі Ігнатаўне Барташэвіч было 86 гадоў.

Улічваючы абставіны пачатку 30-х гадоў і ў Слуцку, можна сцвярджаць, што рукапісы А. Абуховіча або спалілі, або здалі ў макулатуру. Першае — верагодней усяго... Але...

Тут яшчэ трэба дадаць, што не ўсё, па словах той жа Н. І., тады вывезлі на балагольскай падводзе. Тоё ж, што засталося там на гарышчы, згарэла разам з домам падчас Другой сусветнай вайны.

У 1983 годзе Родчанка зноў накіраваўся да Барташэвічаў. Ужо ён гутарыў з дачкою Барташэвічаў Верай Аляксандраўнай, 1913 года нараджэння, пенсіянеркай. Паводле Родчанкі, Вера Аляксандраўна паведаміла, што яе бацька купіў дом Хведаровічаў у канцы красавіка ці ў пачатку мая 1928 года. Ёй тады было 15 гадоў, і яна ўсё добра памятае. Бацька, калі хадзіў купляць дом, браў яе з сабой. І памятае, што на гарышчы купленага дома былі стосы кніжак, пакетаў і скруткаў пажоўкльых папер, а таксама шэсць сплещеных з лазы карзін, з сярэдзіны абыштых палатном. У асобных з іх былі пачкі спісаных папер, а ў некаторых кніжкі. Была і сіняга колеру энцыклапедыя. Як бачым, сведчанні дачкі супадаюць з ранейшымі сведчаннямі яе маці.

З цягам часу з усім гэтым скарбам, пра паходжанне і вартасць якога яны не ведалі, Барташэвічам давялося расстацца. Вось такі лёс папер і бібліятэкі А. Абуховіча ў звязку з лёсам Хведаровіча-Барташэвічскага дома. Пасля вайны на месцы былога, згарэўшага, дома пабудавалі новы.

Вось і канец той схемы, на якой быў укryжаваны ў свой час увасоблены на паперы незвычайны талент.

Калі рукапісы гараць, то, можа, хоць частка іх, якіх не лізнуў агонь, дзесь застаецца і дзесь уваскрэсла.

Нагадаем яшчэ і такі факт, што ў адным з нумароў «Нашай нівы» ў свой час паведамлялася аб абмене А. Абуховіча з Ул. Сыракомлям (Кандратовічам) беларускімі творамі. То былі, зразумела, вершы і лісты юнага паэта, бо ў 1862 годзе, калі Ул. Сыракомля памёр, Абуховічу было толькі 22 гады. След Ольдзі-паэта трэба шукаць і ў спадчынныя прасторы «вясковага лірніка». Не будзем губляць веру і надзею.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Дык ці многа мы ведаем пра жыццё і творчасць А. Абуховіча?! Ведаем нібыта нямала, а ўсё ж — малавата. Гэта невялікая колькасць яго тэкстаў, успаміны пра яго Я. Дылы, пошуکі, адкрыцці Р. Родчанкі і цікавыя развагі і каментары С. Майхровіча, Г. Кісялёва і іншых да асобы і творчасці аднаго з пачынальнікаў новай беларускай літаратуры. А прычына тут яшчэ ў дадатак да ўсяго, што мала (ці амаль сёння няма!) у нас тых гісторыкаў, архівістаў ды і літаратуразнаўцаў, якія б захварэлі на раскрыццё праз дакументы феномена А. Абуховіча, як ён хварэў на Беларусь (Літву), на дэмакратыю, на народнасць.

Нам мала што вядома пра ўдзел А. Абуховіча ў паўстанні 1863—1864 гг., пра яго ссылку ў Сібір. Спасылаемся толькі на паведамленні Я. Дылы, якія ён падае са слоў свайго духоўнага настаўніка. Не верыць ні аднаму, ні другому немагчыма: абодва яны, асабліва аўтар мемуараў, адрозніваліся русаісцкай шчырасцю. А вядома, што, апроч судовых спраў па паўстанні 1863—1864 гадоў, ёсць яшчэ і дакументы аб амні-

стыі паўстанцам і амністыі для ссыльных (царскія ўказы ад 17 мая 1867 г. і ад 28 жніўня 1871 г.).

Амаль нічога не ведаем пра жаніцу пісьменніка і яго жонку: хто яна, адкуль яна родам, як яе звалі? Не ведаем даты смерці яго бацькоў. Не ведаем, чаму пры жыцці і яшчэ пры нармальным здароўі ён не рабіў (а мо і рабіў?) спробы надрукаваць свае творы — арыгінальныя і перакладныя. А «нашаніўская» рубрыка «З папераў Альгерда Абуховіча» дык проста раздражняе. А дзе ж астатнія, можа, асноўныя і галоўныя паперы?! І не толькі мемуараў, але і вершаў, баек, лістування і інш. Да агіднага не ведаем і многае і многае. А таму, каб хоць штосьці даведацца, трэба ў імя гэтага штосьці і рабіць, хаця б штосьці. Усім нам і аўтару гэтага нарыса таксама. Будзем памятаць, што геаграфія сховішчаў невядомых нам твораў А. Абуховіча — вельмі аб'ёмная.

І не будзем забывацца на адсутнасць у яго самарэкламы і позы, якія часта бываюць складнікамі неардынарных асоб. Таму А. Абуховіч не мае патрэбы прыцягвання яго да беларушчыны; яна сама да яго цягнецца.

БІБЛІЯГРАФІЯ

Абуховіч А. Творы. Мінск: «Мастацкая літаратура», 1991. — 61 с.

Гарэцкі М. Гісторыя беларускае літаратуры. Мінск: «Мастацкая літаратура», 1992. — 479 с.

Гісторыя беларускай літаратуры XI—XIX ст. У двух тамах. Мінск: «Беларуская навука», том 2, 2007. — 582 с.

Грицкевич А. Древний город на Случи. Мінск: «Полымя», 1985. — 160 с.

Гучок Я. Ах, Родчанка! Мінск: «Рифтур», 2011. — 60 с.

Дыла Я. Творы. Мінск: «Мастацкая літаратура», 1981. — 351 с.

Карский Я. Белорусы. Мінск: «Беларуская энцыклапедыя», том 3, 2007. — 702 с.

Майхровіч С. Нарысы беларускай літаратуры XIX стагоддзя. Мінск: Дзяржвыд, 1959.—323 с.

Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Слуцкага раёна і горада Слуцка ў 2 кн. Мінск: «Белта», 2000—2001. — 464, 576 с.

Пачынальнікі. З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст. Мінск: «Полымя», 1977. — 544 с.

Родчанка Р. Альгерд Абуховіч-Бандынэлі. Мінск: «Мастацкая літаратура», 1984.— 134 с.

Родчанка Р. Старэйшая школа Беларусі. Мінск: «Народная асвета», 1985. — 78 с.

Слуцк. Путешествие во времени. Фотоальбом. Мінск: «Літаратура і мастацтва», 2011. — 160 с.

ЗМЕСТ

Уступ	3
Частка 1. З жыцця народніка	5
Абуховічы.	5
Слуцк	11
Еўропа	18
Паўстанне і Сібір	20
Ізноў Слуцк	23
Частка 2. Беларушчына А. Абуховіча	30
Частка 3. Кароткі разгляд твораў А. Абуховіча . .	33
Частка 4. Даследчыкі А. Абуховіча	51
Частка 5. Лёс літаратурнай спадчыны	
А. Абуховіча	55
Заключэнне	61
Бібліографія	63

Навукова-папулярнае выданне

ГУЧОК Яўген

АЛЬГЕРД АБУХОВІЧ ЧАРАЎНІК БЕЛАРУСКАГА СЛОВА

Ответственный за выпуск Ю. Г. Хацкевич

Подписано в печать 28.04.2014. Формат 70×90¹/32.
Бумага офсетная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 2,34.
Уч.-изд. л. 2,2. Тираж 1500 экз. Заказ 1227.

ООО «Харвест». Свидетельство о ГРИИРПИ № 1/17 от 16.08.2013,
Ул. Кульман, д. 1, корп. 3, эт. 4, к. 42, 220013, г. Минск, Республика Беларусь.
E-mail редакции: harvest@anitex.by

Республиканское унитарное предприятие
«Издательство «Белорусский Дом печати».

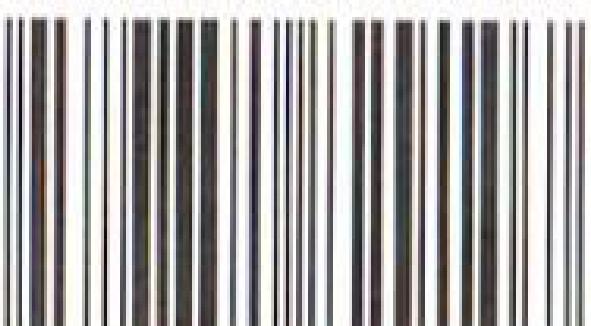
Свидетельство о ГРИИРПИ № 2/102 от 01.04.2014 г.
Пр. Независимости, 79, 220013, г. Минск, Республика Беларусь.

Каб слова Кафэтыя ёснагускі
стрымади як наўшырэнны чыталі
— польскі мастак Альесь Цыркуноў

«Партрэт пісьменніка Альгерда Абуховіча-Бандынаў»,
Мастак Альесь Цыркуноў (2005. Палатно, алей)

ISBN 978-985-18-2910-7

9 7 8 9 8 5 1 8 2 9 1 0 7

Альгерд Абуховіч (1840—1898) — паэт, пісьменнік і перакладчык, адзін з пачынальнікаў беларускай мастацкай літаратуры. Удзельнік паўстання 1863 года, у 1880—90-е гг. кіраунік і духоўны настаўнік гуртка нацыянальна арыянтаваных маладых беларускіх інтэлектуалаў.